

Zeydiyye Mezhebi'nde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ

Mehmet ÜMİT*

Özet

Zeydî kaynaklarda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, genel olarak, babaları Hz. Ali'den sonra imam oluşları bağlamında ele alınır. Bu hususa ilişkin Kur'an, Hadis, icmardan kendi anlayışlarını destekleyecek şekilde yorumladıkları deliller getirirler. İmamiyye Şiası'nda olduğu gibi Hz. Hüseyin'e Hz. Hasan'dan farklı, çok özel bir konum biçilmez. Yani Zeydîlere göre Hz. Hüseyin'den sonra imâmet, sadece onun soyunda, ismi belirli dokuz şahısla sınırlı tutulmamış olup, Hz. Hasan ve Hüseyin'in her ikisinin soylarında kıyamet kopana kadar devam edecektir.

Ayrıca Zeydîlerin Kerbelâ hadisesi ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini yorumlayışları da İmamiyye Şiası'ndan farklıdır. İmâmiyye Şî'leri arasında 'seçilmiş' ve 'transfer edilmiş bir travma' olan Kerbela hadisesi, insanlık tarihinin şahit olduğu en acı olaylardan birisidir. Bu acı hadisenin, her yıl dönümünde, özellikle başta İran olmak üzere İmâmiyye Şiası mensuplarının yoğun olduğu yerlerde büyük tören ve gösterilerle anılması, İmâmiyye Şiası'nın bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulma çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak gerek Zeydîlerin anma törenlerinde gerekse Zeydiyye mezhebine mensup yazarların metinlerinde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine, bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulması şeklinde özel bir vurgu pek gözükmemektedir. Onların Hz. Hüseyin'e ilişkin anlatımları, genellikle onun imâmeti çerçevesinde ve bunu ispata yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Zeydiyye, Cârudiyye, Betriyye, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Kerbelâ, imâmet, İmâmiyye, Yemen

Hasan, Hussein and Karbala According to Zaydiyya Sect

Abstract

In Zaydi sources, Hasan and Hussein are handled in the context of their imamat after their father Ali. On this matter they bring the evidences from Qur'an and Hadith in a way that they will support their own understanding of imamat. They do not make any special references to Hussein than Hasan as in the Imamiyya Shia. In other words, according to the

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, mehmet.umit@marmara.edu.tr.

Zaydites, the imam, after Hussein, was not limited to only nine persons, In other words imamat will continue from the progeny of Hasan and Hussein until the day Judgement.

In addition, the Zaydites' interpretation of Hussein's martyrdom and Karbala event is also different from that of Imamiyya Shi'ah. Among the Imamiyya Shiites, Karbala event, which is a 'selected' and 'transferred trauma', is one of the most painful events that human history has witnessed. The anniversary of this painful event with great ceremonies and demonstrations every year on the occasions where members of the Imamiyya Shiites dominant, especially in Iran, can be regarded as an identity construction of the Imamiyya Shia and an effort to keep this identity constantly alive. However, in the memorial ceremonies of the Zaydites and in the texts of authors belonging to the Zeydiyya denomination, there is no particular emphasis on Hussein's martyrdom for the construction of an identity and keeping of this constructed identity alive. Their narrations of Hussein usually revolve around the support of his imamate.

Keywords: Zaydiyya, the Jârûdiyya, Batriyya, Ali, Hasan, Hussein, Karbalâ, Imâma, İmâmiyya, Yemen.

Giriş

Siyasi olarak Zeyd b. Ali'nin 122/740 yılındaki ayaklanmasıyla ortaya çıkan Zeydiyye'nin ismi, mezhebin kurucusu olarak görülen Zeyd b. Ali'nin ismine nisbetle verilmiştir. Emevîlere karşı ayaklanmasının hazırlık aşamasında Kûfe Şiîlerinden bir grup, Zeyd'e Hz. Ali'den önce halife olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkındaki görüşünü sormuşlar. Zeyd b. Ali de onlar hakkında olumsuz bir şey söylemeyip, hayırla andığı ve onlardan uzaklaşmadığı için bu grup, Zeyd'ten desteklerini çekmiş ve yeğeni Cafer Sâdık'ı desteklemişlerdir.¹ Sonuçta Zeyd'in yanında kalanlar Zeydîler olarak isimlendirilmiştir.

İlk Zeydiyye, genel olarak Kûfe Şiîliğindeki iki akımdan yani Cârûdiyye ve Batriyye'den oluşmaktaydı.² Cârûdiyye, daha önce Muhammed Bâkır'ın taraftarı olan Ebu'l-Cârûd Ziyâd b. Münzir'den sonra böyle isimlendirildi. Ebu'l-Cârûd'un, Muhammed Bâkır'ın çoğu taraftarınca terk edilen Zeyd b. Ali'yi desteklediği kaydedilir.³

Batriyye, başlangıçta Bâkır'ın bazı öğretilerini kabul etmeyen ılımlı Şiîlerden bir gruptu. Muhammed Bâkır zamanındaki Betrî liderler olan Kûfeli Kesîr en-Nevâ,

¹ Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî (279/892), *Kitâbu cümelin min Ensâbi'l-eşrâf*, I-XIII, Tahk. ve takd.: Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1417/1997, c. III, s. 436; Ebû Saîd Neşvânü'l-Himyerî (573/1175), *el-Hûru'l-în*, thk. Kemal Mustafa, Dâru Âzâl-Mektebetü'l-Yemeniyye, Beyrut-San'a 1985, ss. 238-239.

² Wilferd Madelung, "Zaydiyya", *EI*(2), c. XI, E.J. Brill, Leiden 2002, ss. 477-481, s. 477.

³ Ebu'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed b. Şirşir en-Nâşî el-Ekber (293/906), *Mesâilu'l-imâme ve muktetefât min kitâbi'l-evsat fi'l-makâlât*, thk. Josef van Ess, Beyrut 1971, ss. 42-43; Kummî-Nevbahfî, *Şiî Fırkalar Kitâbu'l-makâlât ve'l-fırak-Fıraku's-Şia*, çev.: Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, ss. 178-181; İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Samsun 1996, s. 81; Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi Zeyd b. Ali'den Kâsım er-Ressî'nin Ölümüne Kadar*, İSAM yayınları, İstanbul 2010, s. 101.

Sâlim b. Ebî Hafsa (133/750), Hakem b. Uteybe (114/732), Seleme b. Kuheyl (122/740) ve Ebû Mikdâd Sâbit el-Haddâd, öğretisindeki belirsizliklerden dolayı Bâkır'ı eleştirirler ve onu dinde biricik otorite olarak kabul etmezler.⁴

Betriyye, genel Kûfe Hadis hareketinin bir parçasıydı. Zeydiyye arasında da önceleri Betriyye'nin görüşleri yaygın idi. Ancak II./VIII. asrın sonları ve III./IX. asrın başlarından itibaren Zeydiyye içerisinde, Cârûdiyye'nin anlayışı hakim hale geldi.⁵

Diğer mezhepler gibi Zeydiyye de süreç içerisinde bir fırka olarak teşekkül etmiştir. Bu çerçevede Zeydiyye ekolünün fikrî gelişimi, Zeyd b. Ali ile başlamış, Kâsım Ressî (246/860) ve onun nesli döneminde Şia içerisinde farklı ve sistemli bir kelâmî yapıya kavuşmuştur. Zeydiyye'nin mezhep esasları, Kâsım Ressî'nin torunu Hâdî İlelhak Yahya b. Hüseyin (298/911) ile birlikte Tevhîd, Adl, el-Va'd ve'l-Va'id, el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker ve İmâmet olarak şekillenmiştir.⁶ Ondan sonra ayrıntılarda farklılıklar olsa da bu esaslar muhafaza edilmiştir.

Zeydiyye'yi diğer mezhepler ile İmâmiyye ve İsmâiliyye gibi Şî mezheplerden ayıran temel mezhep esasları imâmet öğretileridir. Zeydiler, aralarındaki hakim anlayışa göre, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra, Hasan ve Hüseyin evladından ilim, cesaret, takva, adalet, hürriyet, erkek ve reşîd olma gibi nitelikleri taşıyan ve imâmetini ilan edip, kendi adına davette bulunarak mücadeleye girişen kişinin kendisine biat edilmesi gereken imam olduğunu savunurlar.⁷ Bununla birlikte Zeydîlerin arasında, Kur'ân ve Sünnete göre hareket etmek şartıyla Hasan ve Hüseyin soyundan olmayan birinin imâmetini meşru kabul edenler de bulunmaktadır.⁸

İsna Aşeriyye Şiası imâmetin Hz. Hüseyin'den sonra onun evladında belli şahıslarda olup, imamın isminin nassta açıkça belirtildiğini ve imamlarının sayısının on iki olduğunu ileri sürerlerken; Zeydîler Hz. Hüseyin'den sonra imâmetin Hz. Hasan ve Hüseyin evladında olduğu ve imamların sayısında bir

⁴ Kummî-Nevbahtî, *Şî Fırkalar*, ss. 77-78, 183-188.

⁵ Wilferd Madelung, "Batriyya or Butriyya", *EI(2) Supplement*, c. XII, Leiden-Brill 2004, ss. 129-130.

⁶ Hâdî İlelhak Yahya b. Hüseyin (298/910), *Usûlü'd-Dîn*, (tahk. Abdullah b. Muhammed eş-Şâzelî, *Mecmûu Resâil-i'l-Hâdî ile'l-Hak* içinde) Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1421/2001, ss. 191-196; Emîr Hüseyin b. Bedrüddîn Muhammed (663/1265), *Yenâbiu'n-nasîha fi'l-akâidi's-sahiha*, thk. Murtazâ b. Zeyd Mahatvarî Hasenî, Mektebetü Bedr, San'a 1420/1999, s. 25 vd. Ayrıca bk. İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîlik Sempozyumu*, İSAV yay., İstanbul 1993, ss. 557-600, ss. 578-587; Yusuf Gökalp, "Zeydiyye mezhebinin görüşleri, kültürel mirası ve İslam düşüncesine katkıları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2007), ss. 95-112.

⁷ Zeydîlerin imâmet için öne sürdükleri şartlar hakkında bkz. Ebû Tâlib Nâtık bi'l-Hak (ö. 424/1033), *Kitâbu's-siyer* (Eymen Fuad Seyyid, *Târîhu'l-mezâhibi'd-dîniyye fi bilâdi'l-Yemen hattâ nihâyeti'l-karni's-sâdisi'l-hicrî*, Dârü'l-Misriyyeti'l-Lübânîyye, Kâhire 1408/1988, içinde ss. 281-283), s. 281.

⁸ Zeydî imâmet anlayışıyla ilgili olarak bk. Muhammed Yahya Sâlim İzzân, "Kırâe fi nazariyyeti'l-imâme 'inde'z-Zeydiyye", *el-Mesâr* 3/3 (2002): 5-48; Mehmet Ümit, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (Güz 2015), ss. 93-118, ss. 97-112.

sınırlama olmadığı, imamların bilgisinin vehbî değil kesbî olduğu yani çalışıp-çaba sarf ederek elde edildiği anlayışındadırlar. Nitekim bu son nitelik çerçevesinde, Zeydî imamları genellikle ilmî yönden kendilerini yetiştirmişler ve fikirlerini eserleriyle ortaya koymuşlardır. Bu eserlerinin büyük bir kısmı da günümüze ulaşmıştır. Ayrıca Zeydiler, İsna Aşeriyye Mezhebinin benimsediği gâib imam, beda, ric'at, imamların ismeti gibi anlayışları kabul etmezler.

Zeydiler ilk olarak 250/864 yılında Taberistan bölgesinde⁹, daha sonra 284/897 yılında Yemen'de¹⁰ devlet kurdular. Taberistan bölgesindeki Zeydiler, devletlerini yaklaşık altmış beş yıl sonra kaybetmelerine rağmen toplum olarak yaklaşık X./XVI. yüzyıl sonlarına yani Safevîler dönemine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde Safevîlerin, hakimiyeti altındaki insanları İmamiyye Şiası'na geçirme siyasetleri çerçevesinde yürüttükleri faaliyetleri sonucunda bölgedeki Zeydilerin, İsna Aşeriyye Şiası'nın içinde eridikleri kaydedilir.¹¹ Yemen bölgesindeki Zeydiler ise, hem devlet olarak çok daha uzun süre varlıklarını devam ettirmişler hem de toplum olarak günümüze kadar gelebilmişlerdir. Günümüzde Zeydiler, özellikle Sa'de merkezli olarak Yemen'in Kuzey bölgelerinde varlıklarını sürdürmekte olup, Yemen nüfusunun yaklaşık üçte birini (8-10 milyon) oluştururlar.¹²

Elinizdeki çalışmada, öncelikle Zeydiyye Mezhebinde Hz. Hasan ve Hüseyin'in konumunu, sonra İmâmiyye Şiası tarafından kimlik inşa etme gibi çok özel bir misyon yüklenen Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hadisesinin Zeydiyye mezhebindeki yerini kendi kaynaklarından hareketle ortaya koymaya çalışacağız.

1. Zeydiyye Mezhebi'nde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Zeydiyye Mezhebi'nin ayırt edici niteliklerinin başında imâmet anlayışlarının geldiği yukarıda belirtilmiştir. Zeydî imâmet anlayışına göre Hz. Peygamber'den sonra ümmetin en faziletlisi ve imâmete en layık olan kişi Ali b. Ebî Tâlib, sonra Hasan, sonra Hüseyin'dir. Ondan sonra imâmet, Ali-Fatıma soyundan gelen âlim, faziletli, kahraman, cömert, takva sahibi ve bizzat imâmetini ilan ederek

⁹ Taberistan Zeydileri hakkında bkz. Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1998, ss. 66 vd. ; Yusuf Gökalp, *Zeydîlik ve Taberistan'da Yayılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 1999, ss. 50-113.

¹⁰ Yemen Zeydiliği hakkında bkz. Yusuf Gökalp, *Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006, ss. 91-177.

¹¹ Adem Arıkan, "Gilân'da Son Zeydî Yönetim (Âl-i Karkiyâ)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 20 (2009) ss. 1-26, ss. 20-25. Krş. Wilferd Madelung, *Religious Trends in Early Islamic Iran*, The Persian Heritage Foundation, New York 1988, s. 92; Abdu'r-Refî', *Cunbiş-i Zeydiyye der İran*, İntişârât-ı Âzâd-ı Endişân, Tahran 1359, ss. 140-141.

¹² Zeydiyye mezhebi teşekkül süreci, tarihsel gelişimi ve temel itikadî görüşleriyle ilgili olarak bk. Mehmet Ümit, *Zeydî İmâmet Düşüncesinin Teşekkülü*, Ankara 2012, 22-49.

kendi adına davette bulunan kimsenin hakkıdır ve ona itaat zorunludur.¹³ Bu bağlamda Hz. Hüseyin, ağabeyi Hz. Hasan'dan sonra imam olarak kabul edilir. Zeydiler imâmet bahsi çerçevesinde özellikle Hz. Ali'nin imâmetinin ispatı için çok gayret sarf ederler. Hz. Hasan ve Hüseyin'in imâmetini ise genellikle birlikte kanıtlamaya çalışırlar. Dolayısıyla Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den bahisleri de genellikle onların imâmetlerini ortaya koyma çerçevesinde gelişir. Onlar Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in imâmetlerini ve imâmetin Hasan ve Hüseyin soyunda olduğunu ispat için Kur'ân, sünnet ve icmâdan deliller öne sürerler.

Öncelikle Hz. Hasan ve Hüseyin'in Hz. Peygamber'in çocukları, onun soyu olduğunu ispata girişirler. Bu hususa Kur'ân'dan delil olarak En'am 6/84-85 ayetlerini aktarırlar.¹⁴ Bu ayetlerin yorumunda Hz. Meryem'in oğlu İsa'nın, Musa ve Hârun gibi Hz. İbrahim'in soyundan olduğunu, İsa'nın İbrâhim soyundan olmasının Meryem kanalıyla olduğu ve buradan Allah indinde kızın çocuğu ve erkeğin çocuğu arasında fark olmadığı sonucuna ulaşılabileceğini ifade ederler.¹⁵ Dolayısıyla Fâtıma'nın çocukları Hasan ve Hüseyin'in de Hz. Peygamberin çocukları ve onun soyu olduğunu ispat etmiş olurlar. Ayrıca Allah'ın Hasan, Hüseyin, babaları, anneleri hakkında Âl-i İmrân 3/61(mülâne) ayetini¹⁶ buyurduğunu, Hz. Peygamber'in de bu ayet çerçevesinde yanına Hz. Hasan ve

¹³ Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (284/897), *el-Usûlü's-semâniyye*, tahk. Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye-Merkezu'l-Adl ve't-Tevhîd li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs ve't-Tahkîk, Ammân-Sa'de 2001, ss. 66-68; el-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin (298/910), *Kitâb fihî Ma'rifetullah mine'l-adl ve't-tevhîd, ve tasdîku'l-va'di ve'l-va'id ve isbâtü'n-nübüvve ve'l-imâmetu fi'n-nebi*, Mecmûu resâil-i'l-Hâdî, (Mecmûu Resâil-i'l-Hâdî ile'l-Hak, tahk. Abdullah b. Muhammed eş-Şâzelî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1421/2001, içinde ss. 49-85), ss. 53-60; a.mlf, *Kitâbu Usûli'd-Dîn akâidetü ehli'l-beyti't-tâhirîn*, (amlf, Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyin, Menşûrâtu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 2001, içinde ss. 191-196), ss. 194-6; el-Murtazâ li Dînillâh Muhammed b. el-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhim er-Ressî (310/922), *Kitâbu'l-Usûl*, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Sa'de-Ammân 1421/2001, ss. 37-45; Abdullah b. Hamza b. Süleymân (614/1217), *el-İkdu's-semîn fi ahkâmî'l-eimmeti'l-hâdîn*, tahk.: Abdüsselâm b. Abbâs el-Vecîh, Ammân: Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye 2001, ss. 43-44, 59-60, 65-70; Emîr Hüseyin b. Bedrüddîn (663/1265), *Yenâbiu'n-nasîha fi'al-akâidi's-sahîha*, tahk.: el-Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî el-Hasenî, San'a: Mektebetü Bedr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' 1420/1999, s. 323 vd. ; Kâsım b. Muhammed ez-Zeydî (1029/1620), *el-Esâs li akâidi'l-ekyâs fi ma'rifeti Rabbi'l-âlemîn*, tahk.: İsa Doğan, Samsun 1998, ss. 117-131.

¹⁴ Ayetlerin mealleri şöyledir: "Biz ona İshak'ı ve (İshak'ın oğlu) Ya'kûb'u da hediye ettik: hepsine de doğru yolu gösterdik. Nitekim daha önce Nuh'a ve onun soyundan Dâvûd'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yûsuf'a, Mûsa'ya ve Hârun'a da yol göstermiştik. Biz güzel davrananlara böyle karşılık veririz. (En'am 6/84) Zekeriyâ, Yahyâ, İsa ve İlyas'a da (yol göstermiştik), hepsini alemlere üstün kıldık." (En'am 6/85)

¹⁵ Kâsım b. İbrâhim er-Ressî (246/860), *Mecmûu kütüb ve resâil-i'l-imâm el-Kâsım b. İbrâhim er-Ressî*, I-II, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye 1422/2001, II, 220; Hâdî İle'l-Hak, *Kitâb fihî ma'rifetullâh*, s. 54

¹⁶ Ayetin meali şöyledir: "Kim sana gelen ilimden sonra seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: 'Gelin oğullarımızı ve oğullarımızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra gönülden lanetle dua edelim de, yalancılardan üstüne Allah'ın lanetini dileyelim!'" (Âl-i İmrân 3/61).

Hüseyin, babaları Ali ve anneleri Fatıma'yı aldığını, burada Hasan ve Hüseyin'e, Hz. Peygamberin oğulları olarak itibar edildiğini belirtirler.¹⁷

Hz. Hasan ve kardeşi Hz. Hüseyin'in, Hz. Peygamber'in çocukları olduğuna sünnetten delil olarak Hz. Peygamber'in onlar hakkında "Fatıma'nın oğulları dışında her kadının çocuğu babasına nisbet edilir, onların babası ve asabesi ise benim" dediğini aktarırlar.¹⁸

Sahabenin gerek Hz. Peygamberin sağlığında gerekse vefatından sonra Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Hz. Peygamberin çocukları olarak hitap ettiklerini ve sahabenin bu hususta ittifak etmelerinin onların imâmetlerine ilişkin icmâ delili olduğunu ifade ederler.¹⁹

Zeydîler Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, Hz. Peygamber'in çocukları olduğunu ortaya koyduktan sonra imâmetin onlarda ve onların soyunda olduğunu ispata girişirler. Bu hususta Hz. Peygamber gönderilene dek, nübüvvet, imâmet, vasîlik ve iktidarın Hz. İbrahim evladında olduğunu, Hz. Muhammed'in peygamber ve nebilerin sonuncusu olması hasebiyle ondan sonra sadece imâmetin/liderliğin devam ettiğini belirtirler. Dolayısıyla Hz. Hasan'dan sonra imâmetin kardeşi Hz. Hüseyin'e geçtiğini ileri sürerler.

Bu bağlamda Kur'an'dan Hud 11/73,²⁰ Zuhruf 43/28,²¹ Nisa 4/54,²² Maide 5/20,²³ Câsiye 45/16,²⁴ Âl-i İmran 3/33-34 ayetlerini²⁵ aktararak, nübüvvetin Hz. İbrahim'den İsmail'e, ondan İshak'a ondan oğlu Ya'kub'a, ondan oğlu Yusuf'a, sonra İsrailoğullarına, sonra onların sonuncusu İsa'ya sonra Hz. Muhammed'e geçtiğini ifade ederler. Rasulün getirdiği her şeyi almayı, onun yasakladığı

¹⁷ Hâdî İle'l-Hak, *Kitâb fihî ma'rifetullâh*, s. 54; Humejd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *min Kitâbi'l-Hadâiki'l-verdiyye fî menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 171-349), ss.308-9; Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, ss. 407-8.

¹⁸ Hâdî İle'l-Hak, *Kitâb fihî ma'rifetullâh*, s. 54; Murtaşâ li Dinillâh, *Kitâbu'l-usûl*, s. 40; Nâtk bi'l-Hakk Ebû Tâlib Yahya b. el-Hüseyin el-Hârûnî (424/1033), *Şerhu'l-Bâliği'l-müdrîk*, tahk.: Muhammed Yahya Sâlim İzzân, San'a: Mektebetü Bedr 1417/1997, s. 150; Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, s. 409.

¹⁹ Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, s. 409.

²⁰ Ayetin meali şöyledir: "(Elçi melekler) dediler ki: 'Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizde ey ev halkı! O övülmeye layıktır, iyiliği boldur.'" (Hud 11/73).

²¹ Ayetin meali şöyledir: "(Böyle dedi) ve bu (tek Allah'ı tanıma inancını) ardında(n gelecekle arasında sabit) kalacak bir söz yaptı ki (insanlar Allah'a) dönsünler." (Zuhruf 43/28).

²² Ayetin meali şöyledir: "Yoksa Allah'ın, lütfundan insanlara verdiği için onları kskanıyorlar mı? Oysa biz İbrahim ailesine de Kitâb ve hikmet vermiş ve onlara büyük bir mülk bağışlamıştık." (Nisâ 4/54).

²³ Ayetin meali şöyledir: "Mûsa kavmine demişti ki: 'Ey kavmim, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: zira (O), aranızda peygamberler var etti, sizi krallar yaptı ve size dünyalarda hiç kimseye vermediğini verdi.'" (Mâide 5/20).

²⁴ Ayetin meali şöyledir: "Andolsun biz İsrâil oğullarına Kitâb, hüküm (hikmet ve hükümlerlik) ve peygamberlik verdik, onları güzel rızıklarla besledik ve onları alemlere üstün kıldık." (Câsiye 45/16).

²⁵ Ayetlerin mealleri şöyledir: "Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim'in ailesini ve İmrân ailesini seçip alemlere üstün kıldı. (Âl-i İmrân 3/33) (Bunlar) birbirinden türeyen bir nesildir. Allah, işiten ve bilendir." (Âl-i İmrân 3/34).

şeylerden de uzak durmayı emreden Haşr 59/7'yi²⁶ aktardıktan sonra Kitab ve Ehl-i Beyt'e uymanın zorunlu olduğuna işaret eden *sekaleyn* hadisini²⁷ zikrederler. Ahzâb 33/33 (Tathir) ayetini²⁸ aktararak Ehl-i Beyt'in seçkin bir topluluk olduğunu ortaya koyarlar. Nisa 4/165 ayetini²⁹ zikrederek bu hususların insanlara bir hüccet olması gerektiğine işaret ederler. Hz. Muhammed, Hz. İbrâhim'in soyundan olduğu gibi Hz. Peygamberin soyunun da İbrâhim'in soyundan olduğunu belirtirler. Bu çerçevede Bakara 2/124 ayetini³⁰ Hasan ve Hüseyin'in imâmetine delil olarak zikrederler. Zira onlar, Hz. İbrâhim soyundan faziletli kimselerdir. Fâtır 35/32 ayetini³¹ aktararak Allah'ın Kitâbı'nı seçkin kıldığı kullara miras bıraktığını, bu kulların Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin olduğunu kaydederler. Zalim kimselerin, Hz. İbrâhim'in soyunda olduğu gibi onun soyundan olan Hasan ve Hüseyin evladında da bulunduğunu, Hûd 11/113 ayetini³² aktararak bu zalim kimselere asla bir meyil gösterilmemesi gerektiğini ifade ederler. Saffât 37/113 ayetini³³ aktararak Hz. İbrâhim ve İshak'ın soyunda iyi kimseler olduğu gibi Hasan ve Hüseyin'in soyunda da iyi kimseler olduğu, Allah'ın ahdinin İbrâhim'in soyundaki iyi kimseler gibi Hasan ve Hüseyin soyundan iyi kimselere olduğunu dile getirirler. Böylece Hz. Hasan ve Hüseyin'den sonra imâmetin onların soyundan, onların sîretine, niteliklerine sahip kimselerde olduğu anlayışını benimserler.³⁴ Bu çerçevede onların soyundan imam olacak kimselerin niteliklerini

²⁶ Ayetin meali şöyledir: "Allah'ın, o kent halkından, Resulüne verdiği ganimetler, Allah'a, Resûle, (Resûle) akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara, (yolda kalan) yolcuya aittir. Tâ ki (o mallar), içinizden yanlı zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının ve Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir." (Haşr 59/7).

²⁷ Bu hadisile ilgili olarak bk. Adem Dölek, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi". *Ma'rife* 4/3 (2004): 149-173.

²⁸ Ayetin meali şöyledir: "Evlerinizde oturun, ilk câhiliyye (çağ kadınları)nın açılıp saçılması gibi açılıp saçılarak (kıta kıta) yürümeyin. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt (ey Peygamber'in ev halkı), Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." Ahzâb 33/33).

²⁹ Ayetin meali şöyledir: "Bunları müjdeleyici ve uyarıcı elçiler olarak (gönderdik) ki, peygamberler geldikten sonra insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmasın. Allah, üstündür, hikmet sahibidir." (Nisâ 4/165).

³⁰ Ayetin meali şöyledir: "Rabb'i, bir zaman İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamış o da onları tamamlayınca: 'Ben seni insanlara önder yapacağım' demişti. 'Soyumdan da (önderler ya, yâ Rabb'i)' dedi. (Rabb'i): 'Zalimlere ahdim ermez (onlar için söz vermedim)' buyurdu." Bakara 2/124).

³¹ Ayetin meali şöyledir: "Sonra Kîtab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefisine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçendir. İşte büyük lütuf budur." (Fâtır 35/32).

³² Ayetin meali şöyledir: "Sakin zulmedenlere en ufak bir meyil duymayın, sonra size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (Allah tarafından) size yardım edilmez." (Hûd 11/113).

³³ Ayetin meali şöyledir: "Kendisine de, İshak'a da bereketler verdik. Onların neslinden (gelenler arasında) iyi hareket eden de var, açıkça kendisine zulmeden de." Sâffât 37/113).

³⁴ Hâdî İle'l-Hak, *Kitâb fihî ma'rifetullâh*, ss. 54-56; Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasiha*, ss. 405-6. Ayrıca bkz. Humeyd el-Muhallî, *min Kitâbi'l-Hadâiki'l-verdiyye*, 308-9. Yine bu bağlamda Nisa 4/59. (Allah'a, resulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin) ayette geçen "sizden emir sahipleri"nden maksadın kim olduğunun Cafer Sâdık'a sorulduğunu onun da buna Ali, Hasan, Hüseyin ve o ikisinin soyu olduğu cevabını verdiği kaydedilir. Bkz. Mecdüddîn b. Muhammed b. Mansûr el-Hasenî el-

de şöyle sıralarlar: Vera ve takva sahibi, bedenen tamamen sağlam, Allah'ın emrini icrada gayretli, dünyalıklar hususunda zâhid olmaları, kendisine ihtiyaç duyulan bir kavrayışa sahip olmaları, kendilerine getirilen problemleri çözümleyebilmeleri, cesur, yiğit, cömert olmaları, idaresi altındakilere karşı halim-selim ve şefkatli olmaları, nefsinin onlarla bir tutması, idaresinde onlarla istişare etmesi, onlara Allah'ın hükmü dışında hükmetmemesi, dâîlerini çeşitli beldelere göndermesi, fasıklara değil mü'minlere güvenmesi, kendi adına ortaya çıkması, ... gibi hususlar.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in imâmetlerine delil olarak Kur'ân ayetleri dışında Hz. Peygamber'den de rivayetler aktarırlar. Bunlardan bazıları şunlardır: "Hasan ve Hüseyin Cennet ehli gençlerinin efendileridir ve babaları onlardan daha üstündür", "Hasan ve Hüseyin isyan etmeseler de (*ka'adâ*) isyan etseler de (*kâmâ*) imamdırlar", "Ben size sekaleyni (iki ağır şeyi) bırakıyorum. Onlara sınımsız sarıldığınız müddetçe benden sonra asla dalalete düşmezsiniz; Allah'ın Kitabı ve itretim olan ehl-i beytim. Latîf ve habîr olan (Allah), o ikisinin Kevser Havuzunun yanında huzuruma ulaşana dek birbirinden asla ayrılmayacağını bana haber verdi."³⁵

Zeydîler Hasan ve Hüseyin'in imâmeti hususunda sahabe, tabiîn ve tebei tabiîn'in icma içinde olduğunu, buna sadece Haşviyye³⁶ grubunun muhalefet ettiğini ileri sürerler. Bu konuda Ehl-i Beyt'in de icma ettiğini, onların icmalarının da bu hususta bir hüccet olduğunu belirtirler. Ayrıca Zeydîlere göre imâmet için gerekli şartları taşıyan Hasan ve Hüseyin, kendi dönemlerinde ortaya çıkıp imâmetlerine davet etmişler, ehl-i hal ve akd de onların imâmetine biat etmişlerdir. O halde durumu böyle olan her kimse imamdır. Hasan ve Hüseyin'in, imâmet için ortaya çıktıkları zaman ümmetin en üstünü oldukları hususunda ihtilaf olmayıp,

Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr fi cevâmi'i'l-ulûm ve'l-âsâr ve terâcimu uli'l-ilmî ve'l-enzâr*, I-III, Sa'de: Mektebetü't-Türâsî'l-İslâmî 1414/1993, c. II, ss. 522-3.

³⁵ Kâsım Ressî, *Mecmûu kütüb ve resâil*, ss. 186, 192; Muhammed b. el-Kâsım, *el-Usûlü's-semâniyye*, s. 67; Hâdî İle'l-Hak, *Kitâbu Usûliddîn*, ss. 195-6; Murtazâ li Dinillâh, *Kitâbu'l-usûl*, s. 41; Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, s. 406.

³⁶ Ortaya çıkış ve ilk kullanımı II/VIII. yüzyılın başlarına kadar uzanan Haşviyye kavramının, kullanıldığı döneme ve çevreye, yöneltildiği ve yerilmesi gereken karşıt gruba göre farklı tanımları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1. Dinî konularda akıl yürütmeyi reddeden, nasların zahirine bağlı kalmak suretiyle teşbih ve tescîme kadar varan telakkileri benimseyenlere denilir. 2. İlahî sıfatları kabul edip, Kur'ân'ın ezeli olduğunu savunanlar, kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratıldığına inanılanlar ve âhâd hadislerle dayanarak itikadî konularda hüküm verenler. 3. İbn Teymiyye'ye göre, belli bir görüşü ve temsilcileri bulunan itikadî bir zümreyi ifade etmekten çok karalama veya küçümseme amacıyla 'avam ve cahiller' manasında kullanılmıştır. 4. Hz. Peygamber'in kendi yerine geçecek olan bir halife tayin etmediğini iddia edenlerin düşüncelerini benimseyenler, Muaviye b. Ebî Süfyan'ın bayrağı altında toplanıp, onun yönetimini tasvip edenlerdir. Bu tanım genellikle Şîî alimler tarafından yapılır. Haşviyye ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Metin Yurdağür, "Haşviyye", *DİA*, c. XVI (İstanbul 1997), ss. 426-27.

icmâ vardır. En üstün olan da, sahabenin icmaı ile imâmete daha layık ve hak sahibidir. Bu durumda onların imâmeti sabit olur.³⁷

Zeydîler Hasan ve Hz. Hüseyin'in imâmetlerine, onların faziletleriyle Muaviye ve Yezid'in niteliklerini ve fiillerini karşılaştırarak da delil getirirler. Bu bağlamda Yezid'in Hz. Peygamberin soyunun kanunu akıtan, kadınlarını zorla esir alan, Hz. Peygamber soyunun cenazelerine bile saygı göstermeyen, Harre vak'asında Hz. Peygamberin haremîni (Medine) mübah kılan, muhacir ve ensardan altı bin kişiyi öldüren biriyle Hz. Hüseyin'in mukayese edilmesinin mümkün olmadığı hususunda ümmetin ittifak ettiğini ifade ederler. Hz. Peygamberin Yezid'e lanet ettiğine ilişkin rivayetler aktarırlar.³⁸ Muaviye'nin, kendisinden sonra imâmetin Hasan'ın ondan sonra da Hüseyin'in olması hususunda Hz. Hasan ile anlaştığı halde bu anlaşmaya sadık kalmayarak oğlu Yezid'i veliaht tayin ettiğini belirtirler.³⁹

2. Zeydî Kaynaklarda Hz. Hüseyin ve Kerbelâ

Hz. Hüseyin, Kerbelâ'ya gidişi ve şehit oluşuna ilişkin Zeydî kaynaklardaki anlatımlar genel olarak İslam tarihi kaynaklarındakilerle uyum içindedirler. Bu nedenle biz burada Zeydîlerin genellikle imâmetle ilişkilendirdikleri birkaç hususa temas edeceğiz.

5 Şa'bân 4/10 Ocak 626 tarihinde doğan Hz. Hüseyin ile Hasan'ın isimlerinin nasıl verildiği şu mitolojik rivayetle açıklanmaya çalışılır. Hz. Fâtıma, Hasan'ı doğurduğunda Ali'ye ona isim ver dedi. O da "ben harbi seven biriyim. Onun için ona Harb ismi vermeyi isterim. Ancak isim vermede Hz. Peygamberin önüne geçecek değilim" dedi. Sonra Hz. Peygamber geldi. Ona, bebeğe isim ver denildi. O da: "Ona isim verme konusunda Rabbimin önüne geçecek değilim" dedi. Sonra Allah, Cebrail'e vahiyle bildirdi: "O bebek, Hz. Muhammed'in çocuğudur. İn, selam ver, onu tebrik et ve ona de ki: 'Ali'nin senin yanındaki konumu, Hârun'un Mûsâ yanındaki konumu gibidir'". Bunun üzerine Cebrâil indi ve onu Allah adına tebrik etti. Sonra dedi: Allah ona Hârun'un oğlunun ismini vermeni emrediyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber dedi: Onun ismi nedir? Cebrâil Şebber dedi. Hz. Peygamber benim lisanım Arapça deyince Cebrâil: o zaman Hasan olarak isim ver dedi. Hz. Peygamber de Hasan ismini verdi. Hüseyin doğunca Allah Cebrâil'e yine vahyetti: "Muhammed'in bir oğlu oldu. Ona git, tebrik et ve ona de ki: Ali'nin senin yanındaki konumu, Hârun'un Mûsâ yanındaki konumu gibidir. Bu yüzden ona Hârun'un oğlunun ismini ver". Cebrâil indi, Hz. Peygamberi tebrik edip, Allah'ın bu mesajını iletince Hz. Peygamber Harun'un oğlunun isminin ne olduğunu sordu. Cebrâil: Şübeyr dedi. Hz. Peygamber benim lisanım Arapça dedi. Cebrâil o zaman

³⁷ Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, s. 407. Ayrıca bkz. Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr*, c. II, s. 525.

³⁸ Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, ss. 412-426; Ebu'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbîh*, s. 354.

³⁹ Ebu'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbîh*, ss. 355-7.

sen de onu Hüseyin olarak isimlendir, dedi. Hz. Peygamber de onu Hüseyin olarak isimlendirdi.⁴⁰

Bu rivayet, Hz. Hüseyin'in doğumundan beş yıl sonra Hz. Peygamberin Tebuk Gazvesi (9/631)'ne çıkarken Hz. Ali'ye söylediği sözü çağrıştırmaktadır: Hz. Peygamber söz konusu sefere çıkarken Ali'yi Peygamber ailesiyle ilgilenmek üzere bırakmıştı. Bu durumda Hz. Ali, Hz. Peygamber'e "Beni kadınların ve çocukların başına mı bıraktın" diye yakınır. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in Ali'ye "Hârun Mûsa'ya göre ne durumdaysa, sen de bana göre öylesin, bu yetmez mi?" dediği kaydedilir.⁴¹ Nitekim bu rivayet Şii'ler tarafından Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak kullanılır. Hz. Hasan ve Hüseyin'in isimlerinin de Hz. Hârun'un çocuklarının isimleri olduğu belirtilerek, hem Hz. Ali'nin imâmeti pekiştirilmekte hem de Hasan ve Hüseyin'in imâmetlerine imâda bulunmaktadır. Bu husus, isimlerin doğrudan Allah tarafından verildiği ifade edilerek ayrıca teyit edilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Hârun'un Musa'dan önce vefat etmesidir. Dolayısıyla Hârun'un Musa'ya vasî olması tarihen mümkün değildir.

Hz. Hüseyin'in çocukluk dönemiyle ilgili Hz. Peygamberin iki kardeş hakkındaki ifadeleri dışında fazla bilgi yoktur.⁴² Aynı şekilde gençlik dönemiyle ilgili de pek bilgi yoktur. Bu konuda, Hz. Osman'ın etrafı sarıldığında Hasan ve Hüseyin'in, babaları tarafından onu korumakla görevlendirildiği, Hz. Ali döneminde de Cemel ve Siffin savaşlarına babasının yanında katıldıkları kaydedilir.⁴³ Hz. Hasan'a biat edildiğinde Hüseyin'in de biat ettiği, Hasan hilafeti Muaviye'ye bıraktığında Hüseyin'in bundan rahatsızlığını dile getirip, eleştirmesine rağmen onun kararına saygı duyup, yanında kaldığı nakledilir. Kaynaklarda Hz. Hüseyin'in hayatıyla ilgili en fazla bilgi Kerbelâ vak'asıyla sonuçlanan hayatının son beş altı aylık dönemidir. Bu döneme ilişkin verilen bilgiler de genel İslam Tarihi kaynaklarına paralel bilgilerdir. Onun için bu konuya değinilmeyip, sadece Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin⁴⁴ Zeydîler arasındaki

⁴⁰ Ebû'l-Hasan Hüsâmuddîn Hamîd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu Hadâiki'l-verdiyye fi menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, I-II, tahk.: Murtazâ b. Vezîr el-Mahatvarî el-Hasenî, Sar'a: Matbûâtu Mektebeti Merkezi Bedr, 1423/2002, c. I, s. 189. Buna yakın bir anlatım için bkz. Yahya b. el-Hüseyin b. Hârun b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Hârun b. Muhammed b. Kâsım b. el-Hasan b. Zeyd b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (Nâtk Billhak) (ö. 424/1033), *Teysîrû'l-metâlib fi emâli Ebî Tâlib*, Bablara ayıran: Kâdi Ca'fer b. Ahmed b. Abdisselâm, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Sar'a-Ürdün: Mektebetü'l-İmâm Zeyd b. Ali-Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye 1422/2002, s. 149. Krş. Muhammed b. Sa'd (230/845), *Tabakâtu'l-kübrâ*, I-XI, tahk.: Ali Muhammed Ömer, Kâhire-Medîne: Mektebetü'l-Hancî-eş-Şeriketü'd-Düveliyye li't-Tıbbâ'a, 1421/2001, c. VI, ss. 356-57. Burada Cebrâil vasıtasıyla Allah tarafından isimlendirildiğine dair bir ifade bulunmamaktadır.

⁴¹ Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-kübrâ*, c. III, ss. 22-23.

⁴² Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hasan yedi, Hüseyin altı yaşındadır.

⁴³ el-Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr*, c. III, s. 45.

⁴⁴ Hz. Hüseyin ile birlikte şehit edilenlerle ilgili olarak bk. Fudayl b. Zübeyr b. Ömer b. Dirhem el-Kûfi el-Esedî, *esmiyetü men kutile me'a'l-Hüseyin min veledihi ve ihvetihi ve ehli beytihi ve şatihi*, thk. Seyyid

yansımaları ve Hz. Hüseyin'i anma törenlerinde Zeydîlerin tutumlarına kısaca işaret edilecektir.

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi bütün Müslümanlar gibi Zeydîleri de derinden etkilemiştir. Ancak onları bu konuda daha da üzen bir husus vardır. Onlar, Ehl-i Sünnet Hadisçilerinin, Ehl-i Beyt düşmanları olarak ifade ettikleri şahıslardan rivayette bulunmalarını ve onları sîka kabul etmelerini eleştirir. Cafer Sâdık gibi Ehl-i Beyt mensuplarına diğerlerini tercih etmelerini çelişki olarak görürler. Bu çerçevede Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi olayına katılan şahısların adil kabul edilmesi ve onlardan rivayette bulunulmasından rahatsızlıklarını dile getirirler. Sünnî hadisçilerin, Hz. Hüseyin'in öldürüldüğü Kerbelâ vak'asındaki Emevî ordusunun komutanı Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'ı bile cerh ve ta'dil yönünden adil kabul ettiklerini ifade ederler.⁴⁵ Nitekim bu konuda Zeydî alimi Sârimuddîn İbrâhim b. Muhammed el-Vezîr şöyle demektedir: "Muhaddisler kitaplarını Ehl-i Beyt düşmanlarını zikrederek lekelediler. ... Hatta bazıları Hz. Hüseyin'in katili Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'ı adil kabul edecek kadar ileri gitti. İclî, Ömer b. Sa'd'ın tâbiî ve sîka olup, insanların ondan rivayette bulunduğunu ifade etti."⁴⁶

Zeydîler arasında Hz. Hüseyin'i anma törenleriyle⁴⁷ ilgili fazla bilgi yoktur. Ancak şu bilgileri verdikten sonra bir değerlendirmede bulunmak istiyoruz.

Hz. Hüseyin'in kabrinin yerle bir edilmesi (belirsiz hale getirilmesi) ilk defa Ümeyye oğulları döneminde oldu. Sonra Abbasi halifelerinden Mütevekkil benzer şeyi yaptı. Ayrıca burasının ziyaret edilmemesi için silahlı nöbetçiler bırakıldı.⁴⁸

Hasan b. Zeyd (270/883)'in vefatından sonra Taberistan Zeydî Devleti'nin ikinci imamı Muhammed b. Zeyd imâmeti döneminde (270-287/883-900), Hz. Ali ve oğlu Hz. Hüseyin'in kabirlerini/türbelerini yeniden inşa etti. Nitekim bu bağlamda

Muhammed Rıza el-Hüseyinî el-Celâlî, Kum 1405, 23-31. Eserin muhakkiki, Fudayl b. Zübeyr'in Muhammed Bâkır ve Cafer Sâdık'ın ashabından olduğunu belirtilir, o ve ailesi hakkında kaynaklarda geçen bilgileri aktarır.

⁴⁵ el-Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr*, c. I, ss. 173-175.

⁴⁶ Sârimuddîn İbrâhim b. Muhammed el-Vezîr, *el-Felaku'd-devvâr fi ulûmi'l-hadis ve'l-fikh ve'l-âsâr*, tahk.: Muhammed Yahya Sâlim İzzân, Sa'de-San'a: Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî-Dâru't-Türâsi'l-Yemenî, 1415/1994, s. 173. Ayrıca bkz. Mecdüddîn el-Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr*, c. I, ss. 173-175.

⁴⁷ Hz. Hüseyin'i anma törenlerinin tarihi geçmişi hususunda bkz. Rebecca Ansary Pettys, "The Ta'zieh: Ritual Enactment of Persian Renewal", *Theatre Journal*, Vol. 33, No. 3 (Ekim 1981), ss. 341-354; Yitzhak Nakash, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Âshûrâ'", *Die Welt des Islams*, New Series, c. 33, Sayı: 2 (Kasım 1993), pp. 161-181; Eyüp Baş, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler", *AÜİFD*, XLV (2004), sayı: 1, ss. 167-190; Muhammed Sâlih el-Cüveynî, "Târihu'l-ma'temü'l-Hüseyinî mine'ş-şehâde ve hattâ'l-asr el-Kâcârî", Arapça'ya çev.: Ferkad el-Cezâirî, *Mecelletü Nusûsi'l-Muâsıra*, Sayı: 9 (Tarih: 31.03.2010, Web Adresi: <http://www.nosos.net/main/pages/news.php?nid=132'den> nakille); Jamshid Malekpour, *The Islamic drama Ta'ziye*, London: Frank Cass Publishers 2004, ss. 18 vd., 121 vd.

⁴⁸ Ebû'l-Hasan Hüsâmu'ddîn Humeyd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu Hadâiki'l-verdiyye fi menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, I-II, tahk.: Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî el-Hasenî, San'a: Matbûâtu Mektebeti Merkezi Bedr, 1423/2002, c. I, ss. 225-226.

iki türbenin tamamlanması için yirmi bin dinar sarf ettiği aktarılır.⁴⁹ Ayrıca onun, her yıl Mekke, Medine ve Irak'taki Hasan ve Hüseyin evladına, Hz. Ali'nin diğer çocuklarının evlatlarına, Ca'fer, Akîl ve Abbâs evladına ve Şîa'nın fakir olanlarına dağıtılmak üzere bir milyon dirhem gönderdiği kaydedilir.⁵⁰

Şîi eğilimli Büveyhî liderlerinden Adudu'd-Devle, Hz. Ali ve Hüseyin'e ta'zîm ve türbelerinin imarı ve onlara vakıflar tahsisi hususunda zirve noktaya ulaştı. O, her yıl onların türbelerini ziyaret ederdi. Hz. Hüseyin'in kabrini tahrip etmelerinden dolayı Abbas oğullarını kınadı ve onların yaptığı kötülükleri teşhir etti.⁵¹

Âşûre anma törenleri, Abbasi hilafetini tesiri altına alan Şîi eğilimli Büveyhîler tarafından Bağdat'ta 352/963 yılında devlet eliyle icra edilmeye başladı. Bu çerçevede 10 Muharrem günü (Âşûre günü) Büveyhi hükümdarı Muizzuddevle, insanlara alış-veriş yapmalarını, içecek su almamalarını, kasapların hayvan kesmemesini, iş yerlerini kapatıp, matem merasimlerine katılmalarını emretmiştir. Kadınlara da siyah elbiseler giyerek matem merasimlerine katılmaları ve yüzlerine vurarak ağıtlar yakmaları emredilmiştir.⁵²

Büveyhî veziri Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kevkebi, 382/992'de Bağdat'ın önemli Şîi yerleşim birimlerinden Kerh ve Babu't-Tak ahalisiyle Sünnîler arasında çıkan ve ölümlerle sonuçlanan kavgalar sonrası yaklaşık otuz yıldır süregelen bu anma merasimlerine yasaklama getirdi.⁵³ Söz konusu merasimlere 402/1011 yılında izin verilmiş⁵⁴ ancak 406/1015 yılında yeniden yasaklanmıştır.⁵⁵

⁴⁹ Ebû İshâk İbrâhim b. Hilâl el-Kâtib es-Sâbî, *Kitâbu'l-Münteza' mine'l-cüz'i-l-evvel mine'l-kitâb el-ma'rûf bi't-Tâcî fi ahbârî'd-Devleti'd-Deylemiyye*, der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbârü eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 7-51), s. 22; el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu Hadâiki'l-verdiyye*, c. I, s. 226.

⁵⁰ el-Hâkim Ebû Sa'd el-Muhassin b. Muhammed el-Cüşemî, *Nuhab min kitâbi Celâi'l-ebâr* (Ahmed b. Sa'du'd-Dîn el-Misverî'nin *Tuhfetü'l-ebâr* isimli kitabından nakille), der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbârü eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 119-133), s. 122. Ayrıca bkz. Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'ûdî (346/957), *Murû'z-zehevve meâdinu'l-cevher*, I-VII, tahk.: Charles Pellat, Beyrut: Publications de L'Université Libanaise 1974, c. V, s. 172.

⁵¹ Humeyd el-Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye fi menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, c. I, ss. 225-226.

⁵² Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şeybânî el-Ma'rûf bi İbnü'l-Esîr (630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, I-XI, tsh. Muhammed Yusuf ed-Dokâk, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1407/1987, c. VII, s. 279; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (597/1201)-*el-Muntazam fi târihi'l-mülük ve'l-ümem*, I-IX, tahk.: Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1412/1992, c. XIV, s. 150.

⁵³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XIV, s. 361; Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrîberdî el-Atabekî (874/1469), *en-Nücûmu'z-zâhira fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XVI, ta'lik: Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1413/1992, c. IV, s. 165; Baş, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler", s. 177.

⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XV, s. 82; Baş, agm, s. 177.

⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XV, s. 111; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-zâhira*, c. IV, s. 239; Baş, agm, s. 177.

Bu bilgiler, Âşûre merasimlerinin Büveyhîlerin Abbâsî hilafetini nüfuzu altına aldığı dönemde devlet desteğiyle yapıldığını göstermektedir. Burada Büveyhîlerle Taberistan Zeydî imamlarının arasının iyi olduğu da göz önüne alınca onların söz konusu merasimlere sıcak bakmaları gibi teşvik etmiş olmaları da muhtemeldir. Ayrıca Muhammed b. Zeyd'in Hz. Ali ve Hüseyin'in kabirlerini yeniden inşa etmesi, Zeydîlerce Mütevekkil tarafından Hz. Hüseyin'in mezar yerinin belirsiz hale getirilmesi ve ziyaretçilerinin uzaklaştırılmasından duyulan rahatsızlığı da dikkate aldığımızda bu husus muhtemeldir. Ancak Zeydîlerin bizzat kendilerinin Kerbelâ anma törenleri düzenlediğine veya katıldıklarına dair herhangi bir veri tespit edemedik. Burada tarihte Yemen Zeydîleri arasında da Kerbelâ anma törenlerine ilişkin herhangi bir veriye ulaşamadık. Bunda Yemen Zeydîlerinin iktidar merkezi Bağdat'tan uzak, bağımsız, kendi bölgelerinde Karmatîler ve yerel kabileler gibi gruplarla mücadeleler içinde olmaları, Zeydî kimliğini inşa için buna ihtiyaç duymamaları gibi muhtelif faktörler etkili olabilir.

3. Günümüzde Kerbelâ Anma Törenleri

Günümüzde Kerbelâ anma törenleri Yemen'de de düzenlenmektedir. Ancak Kerbelâ, Irak, İran'daki gibi insanların kendi bedenlerine zarar verecek derecedeki faaliyetlerine pek rastlanmamaktadır. Meselâ 2010 yılında Kerbelâ anma törenlerinin Yemen'in çeşitli beldelerinde yapıldığı ve herhangi bir tutuklama ya da emniyet güçleri tarafından bir engelleme olmaksızın geçtiği kaydedilir. Bu törenlerde yapılan faaliyetlerden bazılarının şunlar olduğu belirtilir:

Nehreyn Camiinde özel bir konferans verildi. Bu konferansta Yahya b. Hüseyin ed-Deylemî, Hz. Hüseyin'in dramına, hali hazır İslam ümmetinin rotasından sapması nedeniyle içinde bulunduğu duruma temas etti. Değer yargılarının değiştiğini, marufun münker münkerin de ma'rûf olduğunu ifade etti.

Bedr İlim ve Kültür merkezinde Kerbelâ Anma törenleri ve Hz. Hüseyin'in şehadeti münasebetiyle bir konferans düzenlendi. Bu konferansta Muhammed Ahmed Miftâh, Hz. Hüseyin'in Irak'a gidiş nedenleri, ashabıyla birlikte şehit edilmesi ve peygamber kızlarının esir alınmasından bahsetti.

Miftâh, çeşitli yönleri arasında Kerbelâ dramının, en kötü fiillerini işlerken mütekebbir Emevîlerin dayandıkları mantaliteye işaret ettiğini belirtti. Emevîlerin, öldürdükleri insanların başlarıyla birlikte Peygamber ailesinin kadınları ve yanlarındaki küçük çocuklarını Irak'tan Şam'a kadar dolaştırdıklarını, kötü olan bu tür zalimane davranışları yoluyla Hz. Hüseyin'in mesajını en uzak mesafelere ulaştırdıklarını söyledi.

Bu konu çerçevesinde Dr. Murtazâ Mahatvarî de Bedr İlim ve Kültür Merkezi'nde Hz. Hüseyin ile "Hüseyin benden ben Hüseyin'denim. Hüseyin'i seveni Allah da sever" diyen dedesi Rasulullah'ın ilişkisini konu edinen bir

konferans verdi. Mahatvarî burada, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'ya gitmesiyle, İslam'dan uzaklaşan Emevîlere karşı Hz. Peygamberi temsil ettiğini ifade etti.⁵⁶

Burada özellikle son beş-altı yıllık dönemdeki çağdaş Zeydîlerin Hz. Hüseyin ve Kerbelâ'ya ilişkin tutumlarını da genel olarak şöyle ifade edebiliriz; Yemen'de önce Zeydîlerin aktivist kanadı olan Hûsîlerle başlayan sonra genel olarak Zeydîlerle Suûdî Arabistan ve müttefikleri arasındaki süren savaş ortamı Zeydîleri siyaseten İran'a yaklaştırmaktadır. Muhtemelen bunun da etkisiyle son yıllarda Hz. Hüseyin, Zeyd b. Ali ve benzerlerinin şehadet yıl dönümlerindeki anma toplantıları artmıştır.

Sonuç

Zeydî kaynaklarda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, genel olarak, imamet bahsi çerçevesinde babaları Hz. Ali'den sonra imam oldukları bağlamında ele alınır. Bu hususa ilişkin Kur'an, Hadis, icmadan kendi anlayışlarını destekleyecek şekilde yorumladıkları deliller getirirler. İmamiyye Şiası'nda olduğu gibi Hz. Hüseyin'e Hz. Hasan'dan farklı, çok özel bir konum biçilmemiştir. Yani Hz. Hüseyin'den sonra imâmet, sadece onun soyunda ismi belirli dokuz şahısla sınırlı tutulmamış, İmamiyye Şiası'nın onikinci imam anlayışı gibi gaib imam anlayışı da benimsenmemiştir. Zeydîlere göre imâmet, Hz. Hasan ve Hüseyin soyunda kıyamet kopana kadar devam edecektir.

Ayrıca Kerbelâ hadisesi ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini yorumlayışları da İmamiyye Şiası'ndan farklıdır. İmâmiyye Şiîleri arasında 'seçilmiş' ve 'transfer edilmiş bir travma'⁵⁷ olan Kerbela hadisesi,⁵⁸ insanlık tarihinin şahit olduğu en acı olaylardan birisidir. Her yıl bu acı hadisenin meydana geldiği Muharrem ayında bütün İslam dünyasında anma programları düzenlenir. Şiî dünyada ve özellikle başta İran olmak üzere İmâmiyye Şiası mensuplarının yoğun olduğu yerlerde ise, kitlesel büyük tören ve gösterilerle anılır. Bu acı hadisenin meydana geldiği dönemde Şiîlik ve Sünnilikten bahsedilememekle birlikte bu hadisenin her yıl dönümünde Şiîler (özellikle İmâmiyye Şiîleri) tarafından büyük tören ve gösterilerle anılması, bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulma çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak Şia'nın Ehl-i Sünnet'e en yakın grubu olarak değerlendirilen Zeydîlerin gerek anma törenlerinde gerekse Zeydiyye mezhebine mensup yazarların metinlerinde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine, bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulması şeklinde özel bir vurgu pek gözükmemektedir. Onların Hz. Hüseyin'e ilişkin

⁵⁶ *Sekâfetunâ*, Sayı 3 (Safer 1431/Şubat 2010) s. 45.

⁵⁷ Vamık D. Volkan, *Kan başı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999; s. 63; a.mlf., *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Okuyan Us yayınları, İstanbul 2009, ss. 66-69.

⁵⁸ Hasan Onat, "Kerbelâ'yı Doğru Okumak", *Akademik ORTA DOĞU*, c. 2, Sayı: 1 (2007), ss. 1-9, ss. 4-6; Hanifi Şahin, *Şiîlerin Gözüyle Sünnîler*, Mana Yayınları, İstanbul 2017, ss. 41-50.

anlatımları, genellikle onun imâmeti çerçevesinde ve onu ispata yöneliktir. Bunu da, Kur'an'dan ayetler, sünnet ve icmayı delil göstererek ortaya koymaya çalışırlar. Ancak son zamanlarda, Yemen'de önce Zeydîlerin aktivist kanadı olan Hûsîlerle başlayan Suudi Arabistan ve müttefikleri arasındaki savaş ve Yemen'in içinde bulunduğu siyasi ortam, hem Hûsîlerin anlayışının Zeydîlerin geneli arasında yayılmasına hem de Zeydîlerin siyasî olarak da olsa İran'la yakınlaşmalarına zemin hazırlamaktadır. Nitekim son yıllarda Yemen'de Zeydîler tarafından yapılan gösteriler ile Hz. Hüseyin, Zeyd b. Ali vb. anma törenlerinde görülen artış, bunların kitlesel gösterilere dönüşmesi ve kısmen İran'daki gösterilere benzerlik bunun tezahürleri görülebilmektedir. Bu durumun uzun süre devam etmesi, Zeydîlerin fikrî olarak da İmâmîyye Şiası'na yakınlaşmasına zemin hazırlayabilir. Halbuki gerek tarihi kaynaklarda gerekse bundan 6-7 yıl önce çağdaş Zeydîlerle yapılan görüşmelerde özellikle İmâmîyye Şiası'ndan farklılıklarına vurgu yapmaktaydılar.

KAYNAKÇA

• Abdullah b. Hamza b. Süleymân (614/1217), *el-Ikdu's-semîn fi ahkâmi'l-eimmeti'l-hâdîn*, tahk.: Abdüsselâm b. Abbâs el-Vecîh, Ammân: Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye 2001.

• Abdurrahman b. el-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (597/1201)-*el-Muntazam fi târihi'l-mülük ve'l-ümem*, I-IX, tahk.: Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1412/1992.

• Baş, Eyüp, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler, *AÜİFD*, XLV (2004), sayı: 1, ss. 167-190.

• el-Cüveynî, Muhammed Sâlih, "Târîhu'l-ma'temü'l-Hüseyinî mine's-şehâde ve hattâ'l-asr el-Kâcârî", Arapça'ya çev.: Ferkad el-Cezâirî, *Mecelletü Nusûsi'l-Muâsıra*, Sayı: 9 [Web Adresi: <http://www.nosos.net/main/pages/news.php?nid=132> (31.03.2010)'den nakille].

• Dölek, Adem. "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi". *Ma'rife* 4/3 (2004): 149-173.

• Ebû İshâk es-Sâbî, Ebû İshâk İbrâhim b. Hilâl el-Kâtib es-Sâbî, *Kitâbu'l-Müntezâ' mine'l-cüz'i-l-evvel mine'l-kitâb el-ma'rûf bi't-Tâcî fi ahbâri'd-Devleti'd-Deylemiyye*, der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 7-51).

• Emîr Hüseyin b. Bedrüddîn (663/1265), *Yenâbiu'n-nasîha fi'al-akâidi's-sahîha*, tahk.: el-Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî el-Hasenî, San'a: Mektebetü Bedr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' 1420/1999.

• Fudayl b. Zübeyr el-Esedî, Fudayl b. Zübeyr b. Ömer b. Dirhem el-Kûfi el-Esedî, *Esmiyyetü men kutile me'a'l-Hüseyin min veledihi ve ihvetihi ve ehli beytihi ve şiatihi*, thk. Seyyid Muhammed Rıza el-Hüseyinî el-Celâlî, Kum 1405.

• el-Hâdî ile'l-Hak, Yahya b. el-Hüseyin b. Kâsım b. İbrâhîm (298/910), *Kitâb fihî Ma'rîfetullah mine'l-adl ve't-tevhîd, ve tasdîku'l-va'di ve'l-va'id ve isbâtu'n-nübüvve ve'l-imâmetu fi'n-nebî, Mecmûu resâili'l-Hâdî*, (Mecmûu Resâil-i'l-Hâdî ile'l-Hak, tahk. Abdullah b. Muhammed eş-Şâzelî, Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1421/2001, içinde ss. 49-85)

• a.mlf, *Kitâbu Usûli'd-Dîn akîdetü ehli'l-beyti't-tâhirîn*, (amlf, *Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyin*, Menşûrâtu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 2001, içinde ss. 191-196).

• Gökalp, Yusuf, *Zeydîlik ve Taberistan'da Yayılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 1999.

• amlf. , *Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006.

• el-Hâkim el-Cüşemî, Ebû Sa'd el-Muhassin b. Muhammed, *Nuhab min kitâbi Celâi'l-ebşâr* (Ahmed b. Sa'du'd-Dîn el-Misverî 'nin *Tuhfetü'l-ebâr* isimli kitabından nakille), der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 119-133).

• Humeyd el-Muhallî, Ebû'l-Hasan Hüsâmuddîn Humeyd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *min Kitâbi'l-Hadâiki'l-verdiyye fi menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 171-349).

• Humeyd el-Muhallî, Ebû'l-Hasan Hüsâmuddîn Humeyd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu Hadâiki'l-verdiyye fi menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, I-II, tahk.: Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî el-Hasenî, Sar'a: Matbûâtu Mektebeti Merkezi Bedr 1423/2002.

• İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şeybânî (630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, I-XI, tsh. Muhammed Yusuf ed-Dokâk, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1407/1987.

• İbn Sa'd, Muhammed (230/845), *Tabakâtu'l-kübrâ*, I-XI, tahk.: Ali Muhammed Ömer, Kâhire-Medîne: Mektebetü'l-Hancî-eş-Şerîketü'd-Düveliyye li't-Tıbâ'a, 1421/2001.

• İbn Tağrîberdî, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrîberdî el-Atabekî (874/1469), *en-Nücumu'z-zâhira fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, I-XVI, ta'lik: Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1413/1992.

• İzzân, Muhammed Yahya Sâlim, "Kırâe fi nazariyyeti'l-imâme 'inde'z-Zeydiyye", *el-Mesâr* 3/3 (2002): 5-48.

• Kâsım er-Ressî, Ebû Muhammed Kâsım b. İbrâhîm b. İsmail er-Ressî (246/860), *Mecmûu kütüb ve resâili'l-imâm el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî*, I-II, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, Sar'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye 1422/2001.

- Kâsım b. Muhammed ez-Zeydî (1029/1620), *el-Esâs li akâidi'l-ekyâs fî ma'rifeti Rabbi'l-âlemîn*, tahk.: İsa Doğan, Samsun 1998.
- Malekpour, Jamshid, *The Islamic drama Ta'ziye*, London: Frank Cass Publishers 2004.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *Murûcu'z-zehab ve meâdinu'l-cevher*, I-VII, tahk.: Charles Pellat, Beyrut: Publications de L'Université Libanaise 1974.
- Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhim, Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (284/897), *el-Usûlü's-semâniyye*, tahk. Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye-Merkezu'l-Adl ve't-Tevhîd li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs ve't-Tahkîk, Ammân-Sa'de 2001.
- el-Murtazâ li Dînillâh, Muhammed b. el-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhim er- Ressî (310/922), *Kitâbu'l-Usûl*, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Sa'de-Ammân 1421/2001.
- el-Müeyyedî, Mecdüddîn b. Muhammed b. Mansûr el-Hasenî, *Levâmiu'l-envâr fî cevâmi'i'l-ulûm ve'l-âsâr ve terâcimu uli'l-ilmî ve'l-enzâr*, I-III, Sa'de: Mektebetü't-Türâsî'l-İslâmî 1414/1993.
- Nakash, Yitzhak, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Āshūrā'", *Die Welt des Islams*, New Series, c. 33, Sayı: 2 (Kasım 1993), pp. 161-181.
- Nâtk Bilhak, Yahya b. el-Hüseyin b. Hârûn b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Hârûn b. Muhammed b. Kâsım b. el-Hasan b. Zeyd b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 424/1033), *Teyşîrû'l-metâlib fî emâlî Ebî Tâlib*, Bablara ayıran: Kâdî Ca'fer b. Ahmed b. Abdisselâm, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, San'a-Ürdün: Mektebetü'l-İmâm Zeyd b. Ali-Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye 1422/2002.
- amlf. , Ebû Tâlib Yahya b. el-Hüseyin el-Hârûnî (424/1033), *Şerhu'l-Bâliğî'l-müdrîk*, tahk.: Muhammed Yahya Sâlim İzzân, San'a: Mektebetü Bedr 1417/1997.
- Onat, Hasan, "Kerbelâ'yı Doğru Okumak", *Akademik ORTA DOĞU*, c. 2, Sayı: 1 (2007), ss. 1-9.
- Pettys, Rebecca Ansary, "The Ta'zieh: Ritual Enactment of Persian Renewal", *Theatre Journal*, Vol. 33, No. 3 (Ekim 1981), ss. 341-354.
- Sârimuddîn el-Vezîr, Sârimuddîn İbrâhim b. Muhammed el-Vezîr, *el-Feleku'd-devoâr fî ulûmi'l-hadîs ve'l-fıkh ve'l-âsâr*, tahk.: Muhammed Yahya Sâlim İzzân, Sa'de-San'a: Mektebetü't-Türâsî'l-İslâmî-Dâru't-Türâsî'l-Yemenî 1415/1994.
- *Sekâfetunâ*, Sayı 3 (Safer 1431/Şubat 2010) s. 45.
- Şahin, Hanifi, *Şîhlerin Gözüyle Sünnîler*, Mana Yayınları, İstanbul 2017.
- Ümit, Mehmet, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (Güz 2015), ss. 93-118.

-
- Volkan, Vamık D., *Kan bağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999.
 - a.mlf., *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Okuyan Us yayınları, İstanbul 2009.
 - Yaşaroğlu, Hasan, *Taberistan Zeydîleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1998.
 - Yurdağür, Metin "Haşviyye", *DİA*, c. XVI (İstanbul 1997), ss. 426-27.

Hasan, Hussein and Karbala According to Zaydiyya Sect*

Mehmet ÜMİT**

Abstract

In Zaydi sources, Hasan and Hussein are handled in the context of their imamat after their father Ali. On this matter they bring evidences from the Quran and Hadith in a way that they will support their own understanding of imamat. They do not make any special references to Hussein than Hasan as in the Imamiyya Shia. In other words, according to the Zaydites, the imam, after Hussein, was not limited to only nine people, In other words imamat will continue from the progeny of Hasan and Hussein until the day of Judgement.

In addition, the Zaydites' interpretation of Hussein's martyrdom and Karbala event is also different from that of Imamiyya Shi'ah. Among the Imamiyya Shiites, Karbala event, which is a 'selected' and 'transferred trauma', is one of the most painful events that human history has witnessed. The anniversary of this painful event with great ceremonies and demonstrations every year on the occasions where members of the Imamiyya Shiites dominant, especially in Iran, can be regarded as an identity construction of the Imamiyya Shia and an effort to keep this identity constantly alive. However, in the memorial ceremonies of the Zaydites and in the texts of authors belonging to the Zeydiyya denomination, there is no particular emphasis on Hussein's martyrdom for the construction of an identity and keeping of this constructed identity alive. Their narrations of Hussein usually revolve around the support of his imamate.

Keywords: Zaydiyya, the Jârûdiyya, Batriyya, Ali, Hasan, Hussein, Karbalâ, Imâma, İmâmiyya, Yemen.

Zeydiyye Mezhebi'nde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ

Özet

Zeydî kaynaklarda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, genel olarak, babaları Hz. Ali'den sonra imam oluşları bağlamında ele alınır. Bu hususa ilişkin Kur'an, Hadis, icmardan kendi anlayışlarını destekleyecek şekilde yorumladıkları deliller getirirler. İmamiyye Şiası'nda

* This paper is the English translation of the study titled "Zeydiyye Mezhebi'nde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ" published in the 5th issue of *İlahiyat Akademi*. (Mehmet ÜMİT, "Zeydiyye Mezhebi'nde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ", *İlahiyat Akademi*, sayı: 5, 2017, s. 129-146.) The paper in Turkish should be referred to for citations.

** Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Theology, Department of the History of Islamic Sects, mehmet.umat@marmara.edu.tr.

olduğu gibi Hz. Hüseyin'e Hz. Hasan'dan farklı, çok özel bir konum biçilmez. Yani Zeydîlere göre Hz. Hüseyin'den sonra imâmet, sadece onun soyunda, ismi belirli dokuz şahısla sınırlı tutulmamış olup, Hz. Hasan ve Hüseyin'in her ikisinin soylarında kıyamet kopana kadar devam edecektir.

Ayrıca Zeydîlerin Kerbelâ hadisesi ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini yorumlayışları da İmamiyye Şiası'ndan farklıdır. İmâmiyye Şîleri arasında 'seçilmiş' ve 'transfer edilmiş bir travma' olan Kerbela hadisesi, insanlık tarihinin şahit olduğu en acı olaylardan birisidir. Bu acı hadisenin, her yıl dönümünde, özellikle başta İran olmak üzere İmâmiyye Şiası mensuplarının yoğun olduğu yerlerde büyük tören ve gösterilerle anılması, İmâmiyye Şiası'nın bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulma çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak gerek Zeydîlerin anma törenlerinde gerekse Zeydiyye mezhebine mensup yazarların metinlerinde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine, bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulması şeklinde özel bir vurgu pek gözükmemektedir. Onların Hz. Hüseyin'e ilişkin anlatımları, genellikle onun imâmeti çerçevesinde ve bunu ispata yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Zeydiyye, Cârudiyye, Batriyye, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Kerbelâ, imâmet, İmâmiyye, Yemen

Introduction

The name of Zaydiyya sect, which politically emerged after the uprising of Zaid ibn Ali in 122/740, is derived from the same person regarded as the founder of the sect. A group from Qufa Shiite asked the opinions of Zaid about Abu Baqr and Umar, the caliphs before Ali, during the preparation of the uprising against Umayyad people. Upon this question, Zaid ibn Ali did not say anything negative about them and remembered them with benevolent words. Thus, this group withdrew their support toward Zaid and supported Jafar Sadik, the nephew of Zaid ibn Ali.¹ Those who stayed with Zaid were called Zaydis.

The first formation of Zaydiyya sect consisted of Jarudiyya and Batriyya, the first steps of Qufa Shiite.² Jarudiyyah was named as so following Abu al-Jarud Ziyad ibn Munzir, a supporter of Muhammad Baqir. Abu al Jarud is noted to have supported Zaid ibn Ali, who was mostly abandoned Muhammad Baqir.³

¹ Ahmad ibn Yahya ibn Jabir al-Balazuri (279/892), *Kitabu jumalin min Ansabi al-ashraf*, I-XIII, edited and presented by: Suhail Zakkar-Riyad Zirikli, Daru al-Fiqr, Beirut 1417/1997, v. III, p. 436; Abu Said Nashwanu al-Himyari (573/1175), *al-Huru al-in*, ed. Kemal Mustafa, Daru Azal-Maktabatu al-Yamaniyya, Beirut-San'a 1985, p. 238-239.

² Wilferd Madelung, "Zaydiyya", *EI(2)*, v. XI, E.J. Brill, Leiden 2002, p. 477-481, p. 477.

³ Abu al-Abbas Abdallah ibn Muhammad ibn Shirshir an-Nashi al-Akbar (293/906), *Masailu al-imama wa muktatafat min kitabi al-awsat fi al-makalat*, ed. Josef van Ess, Beirut 1971, p. 42-43; Qummi-Nawbahti, *Şii Fırkalar Kitabu al-maqalat wa al-firaq-Firaqu ash-Shia*, trans.: Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, p. 178-181; İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Samsun 1996, p. 81; Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi Zeyd b. Ali'den Kasım er-Ressi'nin Ölümüne Kadar*, İSAM yayınları, İstanbul 2010, p. 101.

Batriyya was among the Shiite people who accepted certain teachings of Baqir. Qufali Qasir an-Nawa, Salim ibn Abi Hafsa (133/750), Haqam ibn Utaybah (114/732), Salama ibn Kuhail (122/740) and Abu Mikdad Sabit al-Haddad, the Batri leaders during the era of Muhammad Baqir, criticized Baqir due to the uncertainties in his doctrine and they did not accept him as the primary authority.⁴

Batriyya was a part of general Qufa Hadith. Batriyya's ideas were common among the people of Zaydiyya once. However, he made Jarudiyya's conception common in Zaydiyya sent at the end of the 2nd/8th century and beginning of the 3rd/9th century.⁵

Like other sects, Zaydiyya emerged as a process like other sects. The ideological development of Zaydiyya sect started with Zaid ibn Ali and adopted a different and systemic kalam-based structure in Shiite during the era of Qasim Rassi (246/860) and his generation. The sectarian principles of Zaydiyya were determined with Hadi Ilalhaq Yahya ibn Hussein (298/911), the grandson of Qasim Rassi as Tawhid, Adl, al-Vaad wa al-Vaid, al-Amru bi al-Ma'ruf wa an-Nahyu ani al-Munkar wa Imamat.⁶ These principles were than conserved despite differences in details.

The basic sectarian principles separating Zaydiyya from other sects and Shiite sects such as Imamiyya and Ismailiyya are based on imamah doctrines. According to Zaydis' beliefs, after Ali, Hasan and Hussein, those who carry the qualities related to Islamic science, bravery, taqwa, justice, independence and manhood of the sons of Hasan and Hussein, who are older than 18 and who declare his imamah and invites people to his path is the imam to be obeyed.⁷ Moreover, there were certain people among Zaydis who regarded considering one who was not from the lineage of Hasan and Hussein as imam on the condition that this person acted in line with Quran and Sunnah.⁸

⁴ Qummi-Nawbahti, *Şii Fırkalar*, p. 77-78, 183-188.

⁵ Wilferd Madelung, "Batriyya or Butriyya", *EI(2) Supplement*, v. XII, Leiden-Brill 2004, p. 129-130.

⁶ Hadi Ilalhaq Yahya ibn Hussein (298/910), *Usulu ad-Din*, (ed. Abdallah ibn Muhammad ash-Shazali, in *Majmuu Rasaili al-Hadi ila al-Haq*) Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Saqafiyya, Amman 1421/2001, p. 191-196; Amir Hussein ibn Badruddin Muhammad (663/1265), *Yanabiu an-nasaha fi al-akaidi as-sahiha*, ed. Murtaza ibn Zaid Mahatwari Hasani, Maktabatu Badr, San'a 1420/1999, p. 25 and the rest. See also: İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İSAV yay. , İstanbul 1993, p. 557-600, p. 578-587; Yusuf Gökalp, "Zeydiyye mezhebinin görüşleri, kültürel mirası ve İslam düşüncesine katkıları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2007), p. 95-112.

⁷ For more details about the conditions indicated by Zaydis in regard to imamah, see: Abu Talib Natiq bi al-Haq (d. 424/1033), *Kitabu as-siyar* (Ayman Fuad Sayyid, *Tarihu al-mazahibi ad-diniyya fi biladi al-Yaman hatta nihayati al-qarni as-sadisi al-hijri*, Daru al-Misriyyati al-Lubnaniyya, Cairo 1408/1988, p. 281-283), p. 281.

⁸ See in regard to Zaydi's imamah concept, see Muhammad Yahya Salim Izzan, "Kiraat fi nazariyyati al-Imama 'inda az-Zaydiyya", *al-Masar* 3/3 (2002): 5-48; Mehmet Ümit, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (Fall 2015), p. 93-118, p. 97-112.

Isna Ashariyya Shiite claims that Hussein's sons are certain people, that imam's name were clearly reflected in the works and that the number of imams is 12. However, Zaydis believe that imamah belong to Hasan's and Hussein's sons following Hussein, that there is no order in the number of imams, and that imams' knowledge is not natal but learned, in other words, that they learned what they knew by working and making efforts. Therefore, Zaydi imams developed themselves in terms of Islamic science and reflected their ideas through their works. Most of these works can be found in modern times. In addition, Zaydis do not accept the concepts of gaib, imam, bada, rijat or virtues of imams.

Zaydis first founded a state in Tabaristan⁹ in 250/864 and in Yemen in 284/897 later. Zaydis in Tabaristan existed as a society until the era of Safawids (toward the end of 10th/16th century) although they lost their state in approximately 65 years. As a result of Safawids' efforts to make the people they controlled obey the Imamiyyah Shiite, Zaydis in the area were gathered in the pot of Isna Ashariyya Shiite.¹⁰ Zaydis in Yemen¹¹ area has maintained their presence as a state for a longer period and lived as a society until the present time. Modern Zaydis live in the northern sections of Yaman with their bases in Sa'da and constitute approximately the one-third of Yemen population (8-10 millions).¹²

This study aims to reflect the positions of Hasan and Hussein in Zaydiyya sect and the place of Hussein who undertook a special mission such as identity formation by Imamiyyah Shiite and the incident of Karbala for Zaydiyya sect through its own sources.

1. The imamah concept of Hasan and Hussein

Was noted as the primary distinguishing quality of Zaydiyya Sect. According to Zaydi imamah, the most benevolent person who comes after the Prophet and deserves the imamah the most is Ali ibn Abi Talib followed by Hasan and Hussein. After them, imamah comes from the lineage of Ali-Fatimah, is a scholar, benevolent, brave, honest, generous person with taqwa, and who invites people to

⁹ For more details about Tabaristan Zaydis, see: Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri*, Unpublished Doctoral Thesis, Marmara Uni. Ins. of Soc. Sci., Istanbul 1998, p. 66 et al.; Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması*, Unpublished Master's Thesis, AÜSBE, Ankara 1999, p. 50-113.

¹⁰ Adem Arıkan, "Gilan'da Son Zeydi Yönetim (Al-i Karkiya)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, issue: 20 (2009) p. 1-26, p. 20-25. Cf. Wilferd Madelung, *Religious Trends in Early Islamic Iran*, The Persian Heritage Foundation, New York 1988, p. 92; Abdu ar-Rafi', *Junbish al-Zaydiyya dar Iran*, Intisharat al-Azad a-Andishan, Tahran 1359, p. 140-141.

¹¹ For more details about Yemen Zaydis, see: Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'deYayılışı*, Unpublished PhD Thesis, AÜSBE, Ankara 2006, p. 91-177.

¹² For more details about the formation, historical development and basic theological approaches of Zaydiyya sect, see: Mehmet Ümit, *Zeydi İmamet Düşüncesinin Teşekkülü*, Ankara 2012, 22-49.

his imamah.¹³ Accordingly, Hussein is regarded as the imam after his older brother Hasan. Zaydis make great efforts to prove the imamah of Ali in the issue of imamah. The Hussein collectively. Therefore, the statements regarding Hasan and Hussein are developed in regard to reflecting their imamah. Zaydis provide evidences from the Quran, Sunnah and religious works to prove their claim that the imamah of Hasan and Hussein belongs to the lineage of Hasan and Hussein.

They first aim to prove that Hasan and Hussein are the Prophet's sons and from his lineage. They reflect Surah al-An'am from Quran as an evidence to their claims.¹⁴ While interpreting these verses, they indicate that Jesus, the son of Mary, is from the lineage of Abraham like Moses and Aaron, that Jesus' association to Abraham's lineage arose from Mary, and that there is no difference between the children of female and male before God in this regard.¹⁵ Therefore, they make efforts to prove that Hasan and Hussein is the children of the Prophet and from his lineage. Moreover, they state that God revealed Surah Ali 'Imran 3/61 (mulaanah)¹⁶ about Hasan, Hussein, their fathers and mothers, that the Prophet took Hasan, Hussein, their fathers Ali and mother Fatima alongside him upon this verse, and that Hasan and Hussein are regarded as the sons of Hasan and Hussein.¹⁷

¹³ Muhammad ibn al-Qasim ibn Ibrahim ibn Ismail ibn Ibrahim ibn Hasan ibn Hasan ibn Ali ibn Abi Talib (284/897), *al-Ussulu as-samaniyya*, ed. Abdallah ibn Hammood al-Izzi, Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya-Markazu al-Adl wa at-Tawhid li ad-Dirasat wa al-Buhus wa at-Tahkik, Amman-Sa'da 2001, p. 66-68; al-Hadi ila al-Hak Yahya ibn al-Hussein (298/910), *Kitab fih Ma'rifatullah min al-adl wa at-tawhid, wa tasdiku al-wa'di wa al-waid wa isbatu an-nubuwwa wa al-imamatu fi an-nabi*, Majmuu rasaili al-Hadi, (Majmuu Rasaili al-Hadi ila al-Haq, ed. Abdallah ibn Muhammad ash-Shazali, Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya, Amman 1421/2001, p. 49-85), p. 53-60; a.mlf, *Kitabu Ussuli ad-Din akidatu ahli al-bayti at-tahirin*, (a.mlf, *Majmuatu rasail al-Hadi ila al-Hakk Yahya ibn al-Hussein*, Manshuratu Ahli al-Bayt li ad-Dirasati al-Islamiyya, Sa'da 2001, p. 191-196), p. 194-6; al-Murtaza li Dinillah Muhammad ibn al-Hadi Yahya ibn al-Hussein ibn al-Qasim ibn Ibrahim ar-Rassi (310/922), *Kitabu al-Ussul*, ed.: Abdallah ibn Hammood al-Izzi, Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya, Sa'da-Amman 1421/2001, p. 37-45; Abdallah ibn Hamza ibn Suleiman (614/1217), *al-Ikdu as-samin fi ahkami al-aimmati al-hadin*, ed.: Abd as-Salam ibn Abbas al-Vajih, Amman: Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya 2001, p. 43-44, 59-60, 65-70; Amr Hussein ibn Badruddin (663/1265), *Yanabihi an-nasiha fi'al-akaidi as-sahiha*, ed.: al-Murtaza ibn Zaid al-Mahatwari al-Hasani, San'a: Maktabatu Badr li at-Tiba'a wa an-Nashr wa at-Tawzi' 1420/1999, p. 323 et al.; Qasim ibn Muhammad az-Zaydi (1029/1620), *al-Asas li akaidi al-akyas fi ma'rifati Rabbi al-alamain*, ed.: Isa Dogan, Samsun 1998, p. 117-131.

¹⁴ The verses have meanings as follows: "And We gave to Abraham, Isaac and Jacob - all [of them] We guided. And Noah, We guided before; and among his descendants, David and Solomon and Job and Joseph and Moses and Aaron. Thus do We reward the doers of good. (An'am 6/84) And Ishmael and Elisha and Jonah and Lot - and all [of them] We preferred over the worlds.." (An'am 6/85)

¹⁵ Qasim ibn Ibrahim ar-Rassi (246/860), *Majmuu qutub wa rasaili al-imam al-Qasim ibn Ibrahim ar-Rassi*, I-II, ed.: Abd al-Qarim Ahmad Jadhan, San'a: Daru al-Hikmati al-Yamaniyya 1422/2001, II, 220; Hadi Ila al-Haq, *Kitab fih ma'rifatullah*, p. 54

¹⁶ The meaning of the verse is as follows: "Then whoever argues with you about it after [this] knowledge has come to you - say, 'Come, let us call our sons and your sons, our women and your women, ourselves and yourselves, then supplicate earnestly [together] and invoke the curse of Allah upon the liars [among us].'" (Ali 'Imran 3/61).

¹⁷ Hadi Ila al-Hak, *Kitab fih ma'rifatullah*, p. 54; Humaid ibn Ahmad al-Muhalli (652/1254), *min Kitabi al-Hadaiki al-wardiyya fi manakibi aimmati az-Zaydiyya*, comp. and ed.: Wilferd Madelung, (Ahbaru eimmeti'z-

The reflect that the Prophet made the following statement as an evidence to the claim that Hasan and Hussein are Prophet's sons: "Children of every mother have particular fathers except those children of Fatima. I am their father and grandfathers."¹⁸

They also express that the sahabah regarded Hasan and Hussein as the children of the Prophet and that sahabah's agreement on this regard is a theological evidence regarding the imamah of Hasan and Hussein.¹⁹

After indicating that Hasan and as an evidence to the claim that Hasan and Hussein are the sons of the Prophet, Zaydis make efforts to prove that imamah belongs to their lineage. Thus, they claim that prophecy, imamah, guardianship and authority belong to Abraham's sons until a Prophet is sent, and that only imamah and leadership have continued as the Prophet Muhammad is the last prophet. Therefore, the statements regarding Zaydiyya claims that imamah was passed to Hussein, Hasan's brother, after Hasan.

They reflect the verses Hud 11/73,²⁰ Zukhruf 43/28,²¹ Nisa 4/54,²² Ma'idah 5/20,²³ Jathiyah 45/16,²⁴ and Ali 'Imran 3/33-34²⁵, and they state that the Prophecy was passed from Abraham to Ismail, from Ismail to Ishaq, from Ishaq to his son Jacob, from Jacob to his son Joseph, and from Joseph to Israeli people, from them to Jesus, and from Jesus to Mohammad. After mentioning Surah al-Hashr²⁶ indicating

Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, p. 171-349), p. 308-9; Amir Hussein ibn Badruddin, *Yanabiu an-nasiha*, p. 407-8.

¹⁸ Hadi Ila al-Hak, *Kitab fihī ma'rifatullah*, p. 54; Murtaza li Dinillah, *Kitabu al-usul*, p. 40; Natic bi al-Hakk Abu Talib Yahya ibn al-Hussein al-Haruni (424/1033), *Sharhu al-Balighi al-mudrik*, ed.: Muhammad Yahya Salim Izzan, San'a: Maktabat Badr 1417/1997, p. 150; Amir Hussein ibn Badruddin, *Yanabiu an-nasiha*, p. 409.

¹⁹ Amir Hussein ibn Badruddin, *Yanabiu an-nasiha*, p. 409.

²⁰ The meaning of the verse is as follows: "They said: 'Are you amazed at the decree of Allah? May the mercy of Allah and His blessings be upon you, people of the house! Indeed, He is Praiseworthy and Honorable.'" (Hud 11/73)

²¹ The meaning of this verse is as follows: "And he made it a word remaining among his descendants that they might return [to it] (Zukhruf 43/28).

²² The meaning of the verse is as follows: "Or do they envy people for what Allah has given them of His bounty? But we had already given the family of Abraham the Scripture and wisdom and conferred upon them a great kingdom." (An-Nisa 4/54)

²³ The meaning of the verse is as follows: "And [mention, O Muhammad], when Moses said to his people "O my people, remember the favor of Allah upon you when He appointed among you prophets and made you possessors and gave you that which He had not given anyone among the worlds." (al-Ma'idah 5/20).

²⁴ The meaning of the verse is as follows: And We did certainly give the Children of Israel the Scripture and judgement and prophethood, and We provided them with good things and preferred them over the worlds." (al-Jathiyah 45/16)

²⁵ The verses have meanings as follows: "Indeed, Allah chose Adam and Noah and the family of Abraham and the family of 'Imran over the worlds. (Ali 'Imran 3/33) Descendants, some of them from others. And Allah is Hearing and Knowing. (Ali 'Imran 3/34).

²⁶ The meaning of the verse is as follows: And what Allah restored to His Messenger from the people of the towns - it is for Allah and for the Messenger and for [his] near relatives and orphans and the

that whatever the Prophet says to do should be done and whatever he reflects as prohibited should be avoided, they say about the *sakalayn* hadith²⁷ reflecting the obligation to follow Ahl al-Bayt. Zaydiyya sect indicates that Ahl al-Bayt consists of selected people, mentioning about surah al-Ahzab 33/33 (Tathir).²⁸ According to them, surah an-Nisa 4/165²⁹ should be an evidence in this regard. The Prophet Muhammad is from the lineage of Abraham, and the lineage of Muhammad is from the lineage of Abraham. Accordingly, they mention surah al-Baqarah 2/124³⁰ as an evidence to the imamah of Hasan and Hussein because they are the benevolent people from the lineage of Abraham. Reflecting al-Fatir 35/32³¹, they state that God left the Quran as a heritage to selected people, and that these people are Muhammad, Ali, Hasan and Hussein. To them, cruel people are in the lineage of Abraham or Hasan and Hussein, who are the grandsons of Abraham, and these cruel people should not be modeled as also indicated in Hud 11/113³². They mention al-Saffat 37/113³³ and indicate that there are benevolent people in the lineage of Abraham and Ishaq, or in the lineage of Hasan and Hussein, and that God's heritage is for the benevolent people in the lineages of Abraham and Hasan and Hussein. Thus, imamah belongs to people from their lineages with their qualities after Hasan and Hussein.³⁴ They order the qualities to be possessed by

[stranded] traveler - so that it will not be a perpetual distribution among the rich from among you. And whatever the Messenger has given you - take; and what he has forbidden you - refrain from. And fear Allah; indeed, Allah is severe in penalty" (al-Hashr 59/7).

²⁷ For more details about this hadith, see Adem Dölek, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi". *Ma'rifa* 4/3 (2004): 149-173.

²⁸ The meaning of the verse is as follows: "And abide in your houses and do not display yourselves as [was] the display of the former times of ignorance. And establish prayer and give zakah and obey Allah and His Messenger. Allah intends only to remove from you the impurity [of sin], O people of the [Prophet's] household, and to purify you with [extensive] purification." Al-Ahzab 33/33).

²⁹ The meaning of the verse is as follows: [We sent] messengers as bringers of good tidings and warners so that mankind will have no argument against Allah after the messengers. And ever is Allah Exalted in Might and Wise. (an-Nisa 4/165)

³⁰ The meaning of the verse is as follows: "And [mention, O Muhammad], when Abraham was tried by his Lord with commands and he fulfilled them. [Allah] said, "Indeed, I will make you a leader for the people." [Abraham] said, "And of my descendants?" [Allah] said, "My covenant does not include the wrongdoers." (al-Baqarah 2/124).

³¹ The meaning of the verse is as follows: Then we caused to inherit the Book those We have chosen of Our servants; and among them is he who wrongs himself, and among them is he who is moderate, and among them is he who is foremost in good deeds by permission of Allah. That [inheritance] is what is the great bounty. (al-Fatir 35/32).

³² The meaning of the verse is as follows: "And do not incline toward those who do wrong, lest you be touched by the Fire, and you would not have other than Allah any protectors; then you would not be helped." (Hud 11/113).

³³ The meaning of the verse is as follows: "And We blessed him and Isaac. But among their descendants is the doer of good and the clearly unjust to himself." (al-Saffat 37/113).

³⁴ Hadi Ila al-Haq, *Kitab fih ma'rifatullah*, p. 54-56; Amir Hussein ibn Badruddin, *Yanabiu an-nasiha*, p. 405-6. See also Humaid al-Muhalli, *min Kitabi al-Hadaiki al-wardiyya*, 308-9. Jafar Sadik was asked about the phrase "those in authority among you" in the order in an-Nisa 4/59 "obey Allah and obey the Messenger and those in authority among you." And he mentioned Ali, Hasan, Hussein, and their lineage as the authority. See: Majduddin ibn Muhammad ibn Mansoor al-Hasani al-Muayyadi, *Lawamiu*

people from their lineages as follows: Wara and taqwa, a totally healthy body, zealous in fulfilling God's orders, indifferent to the mortal actions or facts, an ideology and understanding expected from imams, ability to solve problems, qualities of being brave, valiant and generous, being gentle, honest and compassionate toward people, considering the personality equal to that of others, negotiating with the people, solely giving orders of God, sending assistants to different towns, trusting believers instead of disbelievers, and acting on behalf of himself.

The Hasan and the imamah of Hasan and Hussein. Some of these narratives include the following: "Hasan and Hussein are the masters of the people in paradise and their fathers are superior", "Hasan and Hussein are the imams even if they protest (*kama*) or do not protest (*qaada*)", "I leave you *sakalayni* (two important heritages). You will not diverge from the true path as long as you embrace these; Quran and my Ahl al-Bayt (lineage). Allah, the pleasant and wise, told me that these two will never leave one another until they reach me alongside the Kawsar river."³⁵

Zaydis claim that *sabaha*, *tabiin* and *tabiin* followers do agree upon the imamah of Hasan and Hussein, and that only the Hashwiyyah³⁶ group opposes to them. They also state that Ahl al-Bayt agrees upon their imamah and their agreement is an evidence in this regard. Moreover, according to Zaydis, Hasan and Hussein, carrying the necessary qualities for imamah, invited people to their imamah and Ahl al-Hal and Ahl al-Akd followed their imamah. In this case, any such people are imams. There was agreement among the people that Hasan and Hussein were the superior people to the rest of the ummah when they declared their imamah. The people with the greatest degree deserve imamah and hold rights upon the agreement of the *sahabah*. In this case, their imamah becomes certain.³⁷

al-anwar fi jawami al-ulum wa al-asar wa tarajimu uli al-ilmi wa al-anzar, I-III, Sa'da: Maktabatu at-Turasi al-Islami 1414/1993, v. II, p. 522-3.

³⁵ Qasim Rasi, *Majmuu kutub wa rasail*, p. 186, 192; Muhammad ibn al-Qasim, *al-Ussulu as-samaniyya*, p. 67; Hadi Ila al-Haq, *Kitabu Ussuliddin*, p. 195-6; Murtaza li Dinillah, *Kitabu al-usul*, p. 41; Amir Hussein ibn Badruddin, *Yanabiu an-nasiha*, p. 406.

³⁶ The concept of Hashwiyyah which was first used in the early 2nd/8th century was defined differently based on the period and environment, the group in which it is managed and the opposing group to be criticized. Some of these narratives include the following: 1. It reflects those who reject reasoning in religious topics and adopt the concepts including *tashbih* and *tajsim* by following the messages of religious works. 2. It indicates those who accept divine titles and claim that the Quran is eternal, who believe that human actions are predetermined, and who give a verdict based on the *ahad* hadiths. 3. According to Ibn Taymiyyah, this is used to mean "common and ignorant people" and to blemish certain people instead of reflecting certain theological ideas or people. 4. Those who accept the idea that the Prophet did not select a caliph as a successor gather within the ideology of Muawiyah ibn Abi Sufyan and confirm his management. This definition is generally made by Shiite scholars. For more details about Hashwiyyah, see: Metin Yurdagür, "Haşviyye", *DİA*, v. XVI (Istanbul 1997), p. 426-27.

³⁷ Amir Hussein ibn Badruddin, *Yanabiu an-nasiha*, p. 407. See also Muayyadi, *Lawamiu al-anwar*, v. II, p. 525.

Zaydis provide evidences to the imamah of Hasan and Hussein by comparing their benevolence to the qualities and actions of Muawiyah and Yazid. Accordingly, the ummah agrees that it is not possible to compare Yazid, someone who killed or captured many people from the lineage of the Prophet, showed no respect to their funerals, named the harem (Madinah) of the Prophet as allowable in Harra incident, and killed approximately 6000 people among the muhajirs and Ansar, to Hussein. They reflect narratives that The Prophet cursed Yazid.³⁸ According to them, Muawiyah did not obey the agreement he made with Hasan in regard to accepting Hasan as the imam and Hussein as the following imam, and he declared his son Yazid as the successor.³⁹

2. Hussein and Hasan to Zaydiyya Sect

The statements in Zaydi sources reflecting Hussein's arrival at Karbala and martyrdom there generally accord to the Islamic history sources. Thus, we will mention certain points where Zaydis associate him with imamah.

This mythological narrative is used to explain how the names of Hussein, born on 5 Sha'ban 4/10 January 626, Hasan were given to them: The told Ali to give a name to Hasan when she gave birth. Ali said: "I am somebody who loves harp (battling). I would like to call him Harb. But I cannot be before the Prophet in naming." The Prophet came later. He was requested to give a name to the baby. He said: "I cannot be before God in naming." Then God made a revelation through Jibril: "That baby is the son of Muhammad. Descend, congratulate and say: "Ali's position to you is like the position of Aaron to Moses." Then Jibril descended and congratulated him on behalf of God. The he said: "God orders you to give the name of Aaron's son." The Prophet asked: "What is his name?" "Jibril Shabbar" answered Jibril. The Prophet said his mother tongue was Arabic, and upon that, Jibril told him to name the baby Hasan. The gave the name Hasan to the baby. When Hussein was born, God revealed: "Muhammad had another son. Descend, congratulate him and say: "Ali's position to you is like the position of Aaron to Moses. God orders you to give the name of Aaron's son." After descending and reporting God's message, the Prophet asked about the name of Aaron's son. Jibril said: "Shubair." The said his mother tongue was Arabic, and upon that, Jibril told him to name the baby Hussein. The Prophet named him Hussein then.⁴⁰

³⁸ Amir Hussein ibn Badruddin, *Yanabiu an-nasiha*, p. 412-426; Abu al-Abbas al-Hasani, *al-Masabih*, p. 354.

³⁹ Abu al-Abbas al-Hasani, *al-Masabih*, p. 355-7.

⁴⁰ Abu al-Hasan Husamuddin Hamid ibn Ahmad al-Muhalli (652/1254), *Kitabu Hadaiki al-wardiyya fi manakibi aimmati az-Zaydiyya*, I-II, ed.: Murtaza ibn Wazir al-Mahatwari al-Hasani, San'a: Matbuatu Maktabati Center Badr, 1423/2002, v. I, p. 189. For a closer interpretation, see: Yahya ibn al-Hussein ibn Aaron ibn al-Hussein ibn Muhammad ibn Harun ibn Muhammad ibn Qasim ibn al-Hasan ibn Zaid ibn al-Hasan ibn Ali ibn Abi Talib (Natiq Bilhak) (d. 424/1033), *Taysiru al-matalib fi amali Abi Talib*, divided by: Qadi Jafar ibn Ahmad ibn Abd as-salam, ed.: Abdallah ibn Hammud al-Izzi, San'a-Jordan:

This narrative connotes the statement made by the Prophet to Ali when he was about to fight in the Battle of Tabuk (9/631) five years after the birth of Hussein. The left Ali to look after the Ahl al-Bayt when he set off for the battle. Upon this, Ali complained, saying Ali, "Are you just leaving me to look after the women and children?" The Prophet said to Ali: "You are at a position before me like that of Aaron before Moses. Is not this enough?"⁴¹ These narratives are used by Shiite as an evidence to Ali's imamah. The names of Hasan and Hussein are the names of Aaron's sons, Ali's imamah is consolidated and the imamah of Hasan and Hussein is hinted. This point is separately confirmed saying that the names were directly given by God. However, the aspect to be observed here is the passing of Aaron before Moses. Therefore, it is not possible for Aaron to be the guardian of Moses.

The much information about the childhood of Hussein except the statements of the Prophet regarding two brothers.⁴² Similarly, there is not much known about their youth. However, it is noted that Hasan and Hussein were assigned by their fathers to protect Uthman when he was surrounded, and that they participated in the Battles of Camel and Siffin alongside their fathers in the era of Ali.⁴³ The when people obeyed Hasan, they also obeyed Hussein, and that Hussein respected and stayed alongside Hasan despite his disturbance when Hasan left caliphate to Muawiya. The highest amount of information regarding Hussein's life reflects the last five-six months before his martyrdom in Karbala incident. The information regarding this period parallels the data provided in the general Islamic History sources. Therefore, this study solely indicates the martyrdom of Hussein⁴⁴ and its reflections over Zaydis, and Zaydis' attitudes in the ceremonies to remember Hussein.

The martyrdom of Hussein in Karbala deeply affected Zaydis like all Muslims. However, there is another issue upsetting them more. They criticize Ahl al-Sunnah hadith authorities who convey narratives from the people regarded as the opponents of Ahl al-Bayt and who trust these people. To them, preferring others over Ahl al-Bayt members such as Jafar Sadiq is a contradiction. Accordingly, they reflect their concerns to people who were involved in the

Maktabatu al-Imam Zaid ibn Ali-Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya 1422/2002, p. 149. Cf. Muhammad ibn Sa'd (230/845), *Tabakatu al-kubra*, I-XI, ed.: Ali Muhammad Umar, Cairo-Madinah: Maktabatu al-Hanji-ash-Sharikatu ad-Duwaliyya li at-Tiba'a, 1421/2001, v. VI, p. 356-57. This story does not mean a process of naming God through Jibril.

⁴¹ See: Ibn Sad, *Tabakatu al-kubra*, v. III, p. 22-23.

⁴² When the Prophet passed, Hasan was seven and Hussein was six years old.

⁴³ al-Muayyadi, *Lawamiu al-anwar*, v. III, p. 45.

⁴⁴ When the Prophet passed, Hussein, see: Fudail ibn Zubair ibn Umar ibn Dirham al-Qufi al-Asadi, *asmiyatun man kutilah ma'a'l-Husein min waladihi wa ikhwatihi wa ahli baytihi wa shiatihi*, ed. Sayyid Muhammad Riza al-Huseini al-Jalali, Kum 1405, 23-31. The researcher of the work states that Fudail ibn Zubair is a relative of Muhammad Baqir and Jafar Sadik and reflects the information regarding him and his family in the sources.

martyrdom of Hussein in Karbala were accepted fair and that scholars convey narratives from these people. They even state that Sunni hadith authorities regard Umar ibn Saad ibn Abi Wakkas, the commander of Umayyad army, in the incident of Karbala where Hussein was killed as fair and reliable in terms of refuting and amending works or ideas.⁴⁵ Zaydi scholar Sarimuddin Ibrahim ibn Muhammad al-Wazir states the following in this regard: "Hadith authorities blemished their works by mentioning about the Ahl al-Bait opponents... Even some of them crossed their lines considering Umar ibn Saad as fair and reliable Abi Wakkas, the killer of Hussein, as fair. Ijli stated that Umar ibn Saad is a native and reliable person who can be narrated."⁴⁶

There is not much known about the memorials of Hussein by Zaydis⁴⁷. However, this study makes an evaluation after reflecting these historical events.

The of Hussein's grave (making it a ruin) happened in the era of Umayyad's sons. Afterwards, Mutawaqqil, an Abbasid caliph, did a similar thing. Moreover, armed guardians were left here to prevent people from visiting.⁴⁸

Hasan ibn Zaid (270/883), Muhammad ibn Zaid (reign: 270-287/883-900), the second imam of Tabaristan Zaydi State, rebuilt the graves of Ali and Hussein, Ali's son. Accordingly, it is noted that he spent 20,000 dinars to rebuild the graves.⁴⁹ In addition, he is believed to have sent a million dirhams to the children of Hasan and Hussein in Mecca, Madinah, and Iraq, to the children of Ali's other children, to the children of Jafar, Aqil and Abbas, and poor people of Shiite.⁵⁰

⁴⁵ al-Muayyadi, *Lawamiu al-anwar*, v. I, p. 173-175.

⁴⁶ Sarimuddin Ibrahim ibn Muhammad al-Wazir, *al-Falaku ad-dawwar fi ulumi al-hadis wa al-fiqh wa al-asar*, ed.: Muhammed Yahya Salim İzzan, Sa'da-San'a: Maktabatu at-Turasi al-Islami-Daru at-Turasi al-Yamani, 1415/1994, p. 173. See also Majduddin al-Muayyadi, *Lawamiu al-anwar*, v. I, p. 173-175.

⁴⁷ When the Prophet passed, the history of Hussein's memorial ceremonies, see: Rebecca Ansary Pettys, "The Ta'zieh: Ritual Enactment of Persian Renewal", *Theatre Journal*, Vol. 33, No. 3 (October 1981), p. 341-354; Yitzhak Nakash, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Ashura'", *Die Welt des Islams*, New Series, v. 33, Issue: 2 (November 1993), p. 161-181; Eyüp Baş, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler", *AÜİFD*, XLV (2004), issue: 1, p. 167-190; Muhammad Salih al-Juwayni, "Tarihu al-ma'tamu al-Husayni mina ash-shahadah wa hatta al-asr al-Kajari", Arabic trans.: Farkad al-Jazairi, *Majallatu Nususi al-Muasira*, Issue: 9 (Date: 31.03.2010, Web Address: <http://www.nosos.net/main/pages/news.php?nid=132'den> nakille); Jamshid Malekpour, *The Islamic drama Ta'ziye*, London: Frank Cass Publishers 2004, p. 18 et al., 121 et al.

⁴⁸ Abu al-Hasan Husamuddin Humaid ibn Ahmad al-Muhalli (652/1254), *Kitabu Hadaiki al-wardiyya fi manakibi aimmati az-Zaydiyya*, I-II, ed.: Murtaza ibn Zaid al-Mahatwari al-Hasani, San'a: Matbuatu Maktabati Center Badr, 1423/2002, v. I, p. 225-226.

⁴⁹ Abu Ishaq Ibrahim ibn Hilal al-Katib as-Sabi, *Kitabu al-Muntaza' mina al-juz'i al-awwal mina al-kitab al-ma'ruf bi at-Taji fi ahbari ad-Dawlati ad-Daylamiyya*, comp. and ed.: Wilferd Madelung, (*Ahbaru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, p. 7-51), p. 22; al-Muhalli (652/1254), *Kitabu Hadaiki al-wardiyya*, v. I, p. 226.

⁵⁰ al-Hakim Abu Saad al-Muhassin ibn Muhammad al-Jushami, *Nuhab min kitabi Jalai al-absar* (Ahmad ibn from *Tuhfatu al-abrar Sa'du ad-Din al-Miswari*), compiler and ed.: Wilferd Madelung, (*Ahbaru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, p. 119-133),

Adudu ad-Dawla, a Shiite Buwayhi leader, reached the furthest point in regard to repairing and revising the graves of Ali and Hussein, and assigning associations to them. He visited their graves every passing year. The sons of Abbas for destroying Hussein's grave and revealed all the malevolent acts they did.⁵¹

Ashura ceremonies were held by the government in Baghdad in 352/963 by Shiite Buwayhis under the influence of Abbasid caliphate. Accordingly, Muizzudawla, a Buwayhi leader, ordered people not to buy or sell anything and not to sacrifice any animals, and he ordered them to close their shops and join the mourning ceremonies on Muharram 10 (The Ashura day). Women were ordered to wear black clothes for the ceremonies and mourn by hitting their faces.⁵²

Abu al-Hasan Ali ibn Muhammad al-Kawkabi, a Buwayhi vizier, prohibited this memorial ceremony lasting approximately 30 years as a result of the fights between Shiite Qarh and Babu at-Taqa people and Sunnis, causing death.⁵³ The ceremonies in question were permitted in 402/1011⁵⁴ but prohibited once again in 406/1015.⁵⁵

These evidences indicate that Ashura ceremonies were conducted with the governmental support in the period when Buwayhis were being influenced by Abbasid caliph. Considering that Buwayhis had good relationships with the Zaydi imams of Tabaristan, approval or promotion of these ceremonies by them is a possibility. Moreover, another evidence in this regard is that Muhammad ibn Zaid rebuilt the graves of Ali and Hussein, that Zaydis disapproved the demolition of Hussein's grave by Mutawaqqil and people were prevented from visiting the grave by this person. However, no data indicating that Zaydis themselves held or participated in Karbala memorial ceremonies were found. Moreover, no historical evidences regarding Karbala memories ceremonies among Zaydis were found. Yemen Zaydis fought with groups such as Qarmatis and local tribes in their regions far away from Baghdad, the center of Authority and they did not have a need of remembering them for building their own identities, which might be among the relevant factors in this regard.

p. 122. See also Abu al-Hasan Ali ibn Hussein ibn Ali Mas'udi (346/957), *Muru az-zahab wa maadinu al-jawhar*, I-VII, ed.: Charles Pellat, Beirut: Publications de L'Université Libanaise 1974, v. V, p. 172.

⁵¹ Al Humeid al-Muhkalli, *Hadaiqu'l-vardiyyah fi menakibi eimmah az-Zaydiyya*, v.1, p.225-226.

⁵² Abu al-Husein Ali ibn Abi al-Karam Muhammad ibn Muhammad ibn Abd al-Karim ash-Shaybani al-Ma'ruf bi Ibnu al-Asir (630/1233), *al-Kamil fi at-tarih*, I-XI, rev. Muhammad Yusuf ad-Dokak, Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyya 1407/1987, v. VII, p. 279; Abu al-Faraj Abd ar-Rahman ibn Ali ibn Muhammad ibn al-Jawzi (597/1201)-*al-Muntazam fi tarihi al-muluq wa al-umam*, I-IXX, ed.: Muhammad Abd al-Qadir Ata-Mustafa Abd al-Qadir Ata, Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyya 1412/1992, v. XIV, p. 150.

⁵³ Ibnu al-Jawzi, *al-Muntazam*, v. XIV, p. 361; Jamal al-Din Abu al-Mahasin Yusuf ibn Taghribardi al-Atabaqi (874/1469), *an-Nujumu az-zahira fi muluqi Misr wa al-Cairo*, I-XVI, ta'lik: Muhammad Hussein Shamsuddin, Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyye 1413/1992, v. IV, p. 165; Baş, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler", p. 177.

⁵⁴ Ibnu al-Jawzi, *al-Muntazam*, v. XV, p. 82; Baş, Id, p. 177.

⁵⁵ Ibnu al-Jawzi, *al-Muntazam*, v. XV, p. 111; Ibn Taghribardi, *an-Nujumu az-zahira*, v. IV, p. 239; Baş, Id, p. 177.

3. Modern Karbala Memorial Ceremonies

The modern Karbala Memories Ceremonies are held in Yemen as well. However, unlike the people in Iraq or Iran, nobody harms their own body in these ceremonies. For instance, records indicate that Karbala memorial ceremonies were conducted in different towns of Karbala in 2010, and no arrests or actions were performed by the law enforcement. Some of the activities performed in these ceremonies include the following:

A special conference was held in the Nahrain Mosque. Yahya ibn Hussein ad-Daylami mentioned the state of Islam ummah in regard to Hussein's tragedy so that they would not deviate from the right path. He stated that value-related concepts changed, and that maroof became munkar and vice versa.

A conference on Karbala Memorial ceremonies and Hussein's martyrdom was held in Badr Islamic Science and Culture Center. In this conference, Muhammad Ahmad Miftah mentioned about the reasons of Hussein's arrival to Iraq, his martyrdom along with his family, and Prophet's daughters being captured.

Miftah talked about the mentality of various Umayyads while performing the most malevolent actions in Karbala tragedy. He said Umayyads decapitated certain people and dragged their heads along with the women and children of Prophet's family from Iraq to Damascus, and he added that they conveyed the message of Hussein to the furthest points through their malevolent acts.

Accordingly, Dr. Murtaza Mahatwari gave a conference on the relationship between Hussein and the Prophet (his grandfather) saying "Hussein and I are closely related to one another. God likes those who like Hussein" in Badr Islamic Science and Culture Center. Mahatwari stated that Hussein represented the Prophet against the Umayyads who deviated from Islam in Karbala.⁵⁶

The general attitudes of modern Zaydis toward Hussein and Karbala in the last five and six years are as follows: The environment of conflicts between Zaydis and Saudi Arabia and Saudi Arabia's allies, which started with Husis (the activists wing of Zaydis), brings Zaydis closer to Iran politically. Accordingly, the number of recent memorials regarding Hussein, Zaid ibn Ali and their associates might have increased.

Conclusion

Zaydi sources review Hasan and Hussein in the context stating that they became imams after Ali in the topic of imamah. On this matter they bring the evidences from the Quran and Hadith in a way that they will support their own

⁵⁶ *Sakafatuna*, Issue 3 (Safar 1431/February 2010) p. 45.

understanding of imamah. Hussein was not regarded from a particular different aspect compared to Hussein for Imamiyya Shiite. In other words, Imamah was not limited to nine certain people after Hussein, and a strange imamah concept such as the twelfth imam of Imamiyya Shiite was not adopted. According to Zaydis, imamah will continue in the lineage of Hasan and Hussein until the end of time.

Moreover, they interpret Karbala incident and martyrdom of Hussein differently than Imamiyya Shiite. Karbala incident, a “selected” and “transferred” trauma⁵⁷ among Imamiyya Shiite,⁵⁸ is one of the most tragic incidents suffered by humanity. All Islamic sections perform memorials in the Muharram month to remember this incident. Major ceremonies and programs are held in the places where Imamiyya Shiite is active such as Iran. Shiite and Sunnism cannot be mentioned in the period when this tragic incident occurred, but Shiite (particularly, Imamiyya Shiite) hold major ceremonies at every anniversary of this incident, which can be regarded as an effort to build an identity and keep it alive continuously. However, in the memorial ceremonies of the Zaydis, who are regarded as the closest group to Ahl al-Sunnah, and in the texts of authors belonging to the Zaydiyya denomination, there is no particular emphasis on Hussein's martyrdom for the construction of an identity and keeping of this constructed identity alive. Their statements regarding Hussein are generally related to his imamah and with the purpose of proving this imamah. In doing so, they mention verses from the Quran and present evidences from Sunnah and religious works. However, the Yemeni environment of conflicts between Zaydis and Saudi Arabia and Saudi Arabia's allies, which started with Husis (the activists wing of Zaydis), causes Husi ideology to be spread among the Zaydis and paves the way for Zaydiyya followers to get closer to Iran politically. Accordingly, the recent ceremonies performed Zaydis in Yemen and the increase in the number of memorials for Hussein, Zaid ibn Ali, transformation of these into massive reactions, and partial similarity to the programs in Iran are the reflections in this regard. If this continues for a longer period, Zaydis can get closer to Imamiyya Shiite ideologically. However, the historical sources and interviews made with contemporary Zaydis six or seven years ago stressed the differences compared to Imamiyya Shiite.

⁵⁷ Vamık D. Volkan, *Kan bağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999; p. 63; Id, *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Okuyan Us yayınları, İstanbul 2009, p. 66-69.

⁵⁸ Hasan Onat, “Kerbela’yı Doğru Okumak”, *Akademik ORTA DOĞU*, v. 2, Issue: 1 (2007), p. 1-9, p. 4-6; Hanifi Şahin, *Şiilerin Gözüyle Sünniler*, Mana Yayınları, İstanbul 2017, p. 41-50.

REFERENCES

- Abdallah ibn Hamza ibn Suleiman (614/1217), *al-Ikdu as-samin fi ahkami al-aimmati al-hadin*, ed.: Abd as-Salam ibn Abbas al-Vajih, Amman: Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya 2001.
- Abd ar-Rahman ibn al-Jawzi, Abu al-Faraj Abd ar-Rahman ibn Ali ibn Muhammad ibn al-Jawzi (597/1201)-*al-Muntazam fi tarihi al-muluq wa al-umam*, I-IXX, ed.: Muhammad Abd al-Qadir Ata-Mustafa Abd al-Qadir Ata, Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyya 1412/1992.
- Baş, Eyüp, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler, *AÜİFD*, XLV (2004), issue: 1, p. 167-190.
- al-Juwayni, Muhammad Salih, "Tarihu al-ma'tamu al-Husseini mina ash-shahadah wa hatta al-asr al-Kajarii", Arabic trans.: Farkad al-Jazairi, *Majallatu Nususi al-Muasira*, Issue: 9 [Web Address: <http://www.nosos.net/main/pages/news.php?nid=132> transferred on 31.03.2010].
- Dölek, Adem. "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi". *Ma'rifa* 4/3 (2004): 149-173.
- Abu Ishaq as-Sabi, Abu Ishaq Ibrahim ibn Hilal al-Katib as-Sabi, *Kitabu al-Muntaza' mina al-juz'i al-awwal mina al-kitab al-ma'ruf bi at-Taji fi ahbari ad-Dawlati ad-Daylamiyya*, comp. and ed.: Wilferd Madelung, (*Ahbaru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, p. 7-51).
- Amir Huseiin ibn Badruddin (663/1265), *Yanabiu an-nasiha fi'al-akaidi as-sahiha*, ed.: al-Murtaza ibn Zaid al-Mahatwari al-Hasani, San'a: Maktabatu Badr li at-Tiba wa an-Nashr wa at-Tawzi 1420/1999.
- Fudail ibn Zubair al-Asadi, Fudail ibn Zubair ibn Umar ibn Dirham al-Qufi al-Asadi, *asmiyatu man kutilah ma'a'l-Husein min waladihi wa ikhwatihi wa ahli baytihi wa shiatih*, ed. Sayyid Muhammad Riza al-Husaini al-Jalali, Kum 1405.
- al-Hadi ila al-Hak, Yahya ibn al-Hussein ibn Qasim ibn Ibrahim (298/910), *Kitab fihi Ma'rifatullah mina al-adl wa at-tawhid, wa tasdiku al-wadi wa al-waid wa isbatu an-nubuwwa wa al-imamatu fi an-nabi*, *Majmuu rasaili al-Hadi*, (*Majmuu Rasail-i al-Hadi ila al-Hak*, ed. Abdallah ibn Muhammad ash-Shazali, Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya, Amman 1421/2001, p. 49-85)
- a.mlf, *Kitabu Usuli ad-Din akidatu ahli al-bayti at-tahirin*, (amlf, *Majmuatu rasail-i Hadi ila al-Hakk Yahya ibn al-Hussein*, Manshuratu Ahli al-Bayt li ad-Dirasati al-Islamiyya, Sa'dah 2001, p. 191-196).
- Gökalp, Yusuf, *Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması*, Unpublished Master's Thesis, AÜSBE, Ankara 1999.
- Id, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, Unpublished PhD Thesis, AÜSBE, Ankara 2006.
- al-Hakim al-Jushami, Abu Saad al-Muhassin ibn Muhammad, *Nuhab min kitabi Jalai al-absar* (Ahmad ibn from *Tuhfatu al-abrar* Sa'du ad-Din al-Miswari),

compiler and ed.: Wilferd Madelung, (*Ahbaru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, p. 119-133).

- Humaid al-Muhalli, Abu al-Hasan Husamuddin Humaid ibn Ahmad al-Muhalli (652/1254), *min Kitabi al-Hadaiki al-wardiyya fi manakibi aimmati az-Zaydiyya*, comp. and ed.: Wilferd Madelung, (*Ahbaru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, p. 171-349).

- Humaid al-Muhalli, Abu al-Hasan Husamuddin Humaid ibn Ahmad al-Muhalli (652/1254), *Kitabu Hadaiki al-wardiyya fi manakibi aimmati az-Zaydiyya*, I-II, ed.: Murtaza ibn Zaid al-Mahatwari al-Hasani, San'a: Matbuatu Maktabati Center Badr, 1423/2002.

- Ibnu al-Asir, Abu al-Hussein Ali ibn Abi al-Karam Muhammad ibn Muhammad ibn Abd al-Qarim ash-Shaybani (630/1233), *al-Qamil fi at-tarih*, I-XI, ed. Muhammad Yusuf ad-Dokak, Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyya 1407/1987.

- Ibn Saad, Muhammad (230/845), *Tabakatu al-kubra*, I-XI, ed.: Ali Muhammad Umar, Cairo-Madinah: Maktabatu al-Hanji-ash-Sharikatu ad-Duwaliyya li at-Tiba'a, 1421/2001.

- Ibn Tağribardi, Jamal ad-Din Abu al-Mahasin Yusuf ibn Taghribardi al-Atabaqi (874/1469), *an-Nujumu az-zahira fi muluqi Misr wa al-Cairo*, I-XVI, ta'lik: Muhammad Hussein Shamsuddin, Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyya 1413/1992.

- Izzan, Muhammad Yahya Salim, "Qirae fi nazariyyati al-imama 'inda az-Zaydiyya", *al-Masar* 3/3 (2002): 5-48.

- Qasim ar-Rassi, Abu Muhammad Qasim ibn Ibrahim ibn Ismail ar-Rassi (246/860), *Majmuu kutub wa rasaili al-imam al-Qasim ibn Ibrahim ar-Rassi*, I-II, ed.: Abd al-Qarim Ahmad Jadbani, San'a: Daru al-Hikmati al-Yamaniyya 1422/2001.

- Qasim ibn Muhammad az-Zaydi (1029/1620), *al-Asas li akaidi al-akyas fi ma'rifati Rabbi al-alamini*, ed.: Isa Doğan, Samsun 1998.

- Malekpour, Jamshid, *The Islamic drama Ta'ziye*, London: Frank Cass Publishers 2004.

- Mas'udi, Abu al-Hasan Ali ibn Hussein ibn Ali (346/957), *Muruju az-zahab wa maadinu al-jawhar*, I-VII, ed.: Charles Pellat, Beirut: Publications de L'Université Libanaise 1974.

- Muhammad ibn al-Qasim ibn Ibrahim, Muhammad ibn al-Qasim ibn Ibrahim ibn Ismail ibn Ibrahim ibn Hasan ibn Hasan ibn Ali ibn Abi Talib (284/897), *al-Ussulu as-samaniyya*, ed. Abdallah ibn Hammood al-Izzi, Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya-Markazu al-Adl wa at-Tawhid li ad-Dirasat wa al-Buhus wa at-Tahkik, Amman-Sa'dah 2001.

- al-Murtaza li Dinillah, Muhammad ibn al-Hadi Yahya ibn al-Hussein ibn al-Qasim ibn Ibrahim ar-Rassi (310/922), *Kitabu al-Ussul*, ed.: Abdallah ibn Hammood al-Izzi, Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya, Sa'da-Amman 1421/2001.

- al-Muayyadi, Majduddin ibn Muhammad ibn Mansur al-Hasani, *Lawamiu al-anwar fi jawami al-ulum wa al-asar wa tarajimu uli al-ilmi wa al-anzar*, I-III, Sa'da: Maktabatu at-Turasi al-Islami 1414/1993.
- Nakash, Yitzhak, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Ashura'", *Die Welt des Islams*, New Series, v. 33, Issue: 2 (November 1993), p. 161-181.
- Natic Bilhaq, Yahya ibn al-Hussein ibn Aaron ibn al-Hussein ibn Muhammad ibn Harun ibn Muhammad ibn Qasim ibn al-Hasan ibn Zaid ibn al-Hasan ibn Ali ibn Abi Talib (d. 424/1033), *Taysiru al-matalib fi amali Abi Talib*, divided by: Qadi Jafar ibn Ahmad ibn Abd as-salam, ed.: Abdallah ibn Hammud al-Izzi, San'a-Jordan: Maktabatu al-Imam Zaid ibn Ali-Muassasatu al-Imam Zaid ibn Ali as-Sakafiyya 1422/2002.
- Id, Abu Talib Yahya ibn al-Hussein al-Haruni (424/1033), *Sharhu al-Balighi al-mudrik*, ed.: Muhammad Yahya Salim Izzan, San'a: Maktabatu Badr 1417/1997.
- Onat, Hasan, "Kerbela'yı Doğru Okumak", *Akademik ORTA DOĞU*, v. 2, Issue: 1 (2007), p. 1-9.
- Pettys, Rebecca Ansary, "The Ta'zieh: Ritual Enactment of Persian Renewal", *Theatre Journal*, Vol. 33, No. 3 (October 1981), p. 341-354.
- Sarimuddin al-Wazir, Sarimuddin Ibrahim ibn Muhammad al-Wazir, *al-Falaku ad-dawwar fi ulumi al-hadis wa al-fiqh wa al-asar*, ed.: Muhammed Yahya Salim İzzan, Sa'da-San'a: Maktabatu at-Turasi al-Islami-Daru at-Turasi al-Yamani, 1415/1994.
- *Sakafatuna*, Issue 3 (Safar 1431/February 2010) p. 45.
- Şahin, Hanifi, *Şiilerin Gözüyle Sünnîler*, Mana Yayınları, İstanbul 2017.
- Ümit, Mehmet, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (Fall 2015), p. 93-118.
- Volkan, Vamık D., *Kan bağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999.
- Id, *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Okuyan Us yayınları, İstanbul 2009.
- Yaşaroğlu, Hasan, *Taberistan Zeydileri*, Unpublished Doctoral Thesis, Marmara Uni. Ins. of Soc. Sci., İstanbul 1998.
- Yurdagür, Metin "Haşviyye", *DİA*, v. XVI (İstanbul 1997), p. 426-27.

الإمام الحسن والحسين و كربلاء في المذهب الزيدي *

د. محمد أوميت

جامعة مرمره - كلية الإلهيات؛ قسم تاريخ المذاهب الإسلامية: mehmet.umat@marmara.edu.tr

الخلاصة:

يُذكر الإمامان الحسن والحسين في الكتب الزيدية باعتبارهما إمامين بعد أبيهما الإمام علي رضي الله عنهما جميعاً. وتذكر المصادر الزيدية كالإمامية ما يؤيد إمامة السَّبطين من آيات أو أحاديث أو إجماع مع التأويل اللازم، وهم يسوّون بين الحسن والحسين ولا يفرقون بينهما، بمعنى أنّ الإمامة عند الزيدية لا تقتصر على الأشخاص التسعة المعروفين من ذرية الإمام الحسين، بل هي تستمر في ذرية الحسن والحسين إلى يوم القيامة. إنّ نظرة الزيدية إلى واقعة كربلاء واستشهاد الحسين رضي الله عنه مختلفة عن نظرة الشيعة الإمامية الاثناعشرية؛ إنّ هذه الواقعة المختارة والمنقولة إلينا لِنَ أشدّ المآسي في تاريخ البشرية. والاحتفالات في سبيل التذكير بها في إيران وفي المناطق الشيعية الإمامية، إنّما هي لأجل تكوين الشخصية الشيعية وتقويتها في نفوس الأتباع، وفي المقابل نرى الزيدية لا تقصد به إحياء الشعور الشيعي في النفوس، بل هم يركّزون على إثبات إمامة الحسين رضي الله عنه.

الكلمات المفتاحية: الزيدية، جارودية، بترية، علي، الحسن، الحسين، كربلاء، الإمامة، الإمامية، اليمن

Zeydiyye Mezhebinde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbela

Özet

Zeydî kaynaklarda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, genel olarak, babaları Hz. Ali'den sonra imam oluşları bağlamında ele alınır. Bu hususa ilişkin Kur'an, Hadis, icmadan kendi anlayışlarını destekleyecek şekilde yorumladıkları deliller getirirler. İmamiyye Şiası'nda olduğu gibi Hz. Hüseyin'e Hz. Hüseyin'dan farklı, çok özel bir konum biçilmez. Yani Zeydîlere göre Hz. Hüseyin'den sonra imâmet, sadece onun soyunda, ismi belirli dokuz şahısla sınırlı tutulmamış olup, Hz. Hasan ve Hüseyin'in her ikisinin soylarında kıyamet kopana kadar devam edecektir.

Ayrıca Zeydîlerin Kerbelâ hadisesi ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini yorumlayışları da İmamiyye Şiası'ndan farklıdır. İmâmiyye Şî'leri arasında 'seçilmiş' ve 'transfer edilmiş bir travma' olan Kerbela hadisesi, insanlık tarihinin şahit olduğu en acı olaylardan birisidir. Bu acı hadisenin, her yıl dönümünde, özellikle başta İran olmak üzere İmâmiyye Şiası mensuplarının yoğun olduğu yerlerde büyük tören ve gösterilerle anılması, İmâmiyye Şiası'nın bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulma çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak gerek Zeydîlerin anma törenlerinde gerekse Zeydiyye mezhebine mensup yazarların metinlerinde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine, bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulması şeklinde özel bir vurgu pek gözükmemektedir. Onların Hz. Hüseyin'e ilişkin anlatımları, genellikle onun imâmeti çerçevesinde ve bunu ispata yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Zeydiyye, Cârudiyye, Batriyye, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Kerbelâ, imâmet, İmâmiyye, Yemen

* وهذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Zeydiyye Mezhebinde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbela" التي نشرت في العدد الخامس من مجلة الإلهيات الأكاديمية. (محمد أوميت، الإمام الحسن والحسين و كربلاء في المذهب الزيدي، الإلهيات الأكاديمية، ٢٠١٧، العدد: ٥، ص ١٢٦-١٤٦). من الواجب أن يستند في الاقتباس إلى المقالة التركية.

Hasan, Hussein and Karbala According to Zaydiyya Sect**Abstract**

In Zaydi sources, Hasan and Hussein are handled in the context of their imamat after their father Ali. On this matter they bring the evidences from Qur'an and Hadith in a way that they will support their own understanding of imamat. They do not make any special references to Hussein than Hasan as in the Imamiyya Shia. In other words, according to the Zaydites, the imam, after Hussein, was not limited to only nine persons, In other words imamat will continue from the progeny of Hasan and Hussein until the day Judgement.

In addition, the Zaydites' interpretation of Hussein's martyrdom and Karbala event is also different from that of Imamiyya Shi'ah. Among the Imamiyya Shiites, Karbala event, which is a 'selected' and 'transferred trauma', is one of the most painful events that human history has witnessed. The anniversary of this painful event with great ceremonies and demonstrations every year on the occasions where members of the Imamiyya Shiites dominant, especially in Iran, can be regarded as an identity construction of the Imamiyya Shia and an effort to keep this identity constantly alive. However, in the memorial ceremonies of the Zaydites and in the texts of authors belonging to the Zaydiyya denomination, there is no particular emphasis on Hussein's martyrdom for the construction of an identity and keeping of this constructed identity alive. Their narrations of Hussein usually revolve around the support of his imamate.

Keywords: Zaydiyya, the Jârûdiyya, Batriyya, Ali, Hasan, Hussein, Karbalâ, Imâma, Imâmiyya, Yemen

المدخل:

إنَّ الزيدية كحركة سياسية ظهرت بتمرد زيد بن علي على حكم بني أمية سنة ١٢٢هـ / ٧٤٠ م. واسم الحركة مأخوذة من رائدها زيد بن علي رضي الله عنهما، وقبيل تمرده سأله بعض الناس من شيعة الكوفة عن خلافة سيدنا أبي بكر وعمر رضي الله عنهما؟ وفي إجابته لم يقل شيئاً سيئاً عنهما، بل ذكرهما بالخير، مما دفع أولئك القوم إلى الابتعاد عنه؛ حيث مالوا إلى ابن أخيه جعفر الصادق^(١). ومن بقي حوله من أتباع تسموا بالزيديين.

تقوم الزيدية في بداياتها على الجارودية والبترية من شيعة الكوفة^(٢). وتسمية الجارودية من أبي الجارود

(١) أحمد بن يحيى بن جابر البلازوري (٢٧٩/٨٩٢)، كتاب جمل من أنساب الأشراف، I-XIII، تحقيق وتقديم: سهيل ذكّار-رياض الزركلي، دار الفكر، بيروت ١٤١٧/١٩٩٧، ج. III، ص. ٤٣٦. أبو سعيد نشوان الحميري (٥٧٣/١١٧٥)، الحور العين، تحقيق: كمال مصطفى، دار آزال، المكتبة اليمنية، بيروت، -صنعاء، ١٩٨٥، ص. ٢٣٨-٢٣٩.

(٢) Wilferd Madelung, "Zaydiyya", EI(2), c. XI, E.J. Brill, Leiden 2002, ss. 477-481, s. 477

زياد بن المنذر وهو في الأساس من مؤيدي محمد الباقر، فعلى الرغم من ترك مؤيدي محمد الباقر لزيد بن علي بقي أبو الجارود على تأييده زياداً بن علي رضي الله عنهم^(٣).

والبترية في بدايتها فرقة شيعية معتدلة لا تقبل بعض آراء محمد الباقر، وزعماء البترية في زمن محمد الباقر مثل: كثير النوا الكوفي، وسالم بن أبي حفصة (١٣٣/ ٧٥٠)، والحكم بن عتيبة (١١٤/ ٧٣٢) وسلمة بن كحيل (١٢٢/ ٧٤٠) وأبو المقداد ثابت الحداد، وهم كانوا ينتقدون محمداً الباقر لعدم بيان معالم طريقه ولا يعتبرونه حجة في الإسلام^(٤). وقد كانوا جزءاً من حركة الكوفة في الحديث. وكانت آراؤهم منتشرة داخل المذهب الزيدي، وبعد أواخر القرن الثاني وأوائل الثالث أخذت آراء الجارودية تسود في الزيدية^(٥).

تكوّنت الزيدية مثل بقية الفرق في تكوينها وتطورها، حيث بدأت تياراً فكرياً محضاً ما لبث أن أصبح مذهباً على يد الأتباع، فابتدأ زيد بن علي، ثم تكامل بقاسم الرسي (٢٤٦/ ٨٦٠) وذريته، حتى أصبحت مذهباً كلامياً في الشيعة، ووضع أساس مذهب الزيدية حفيد قاسم الرسي، الهادي إلى الحق يحيى بن الحسين (٢٩٨/ ٩١١) على العدل والوعد والوعيد والأمر بالمعروف والنهي عن المنكر والإمامة^(٦). ودام المذهب على هذه الأسس وإن طرأ عليه بعض التغيير في التفاصيل.

المبدأ الذي يميز الزيدية عن الإمامية والإسماعيلية مبدأ الإمامة. وعلى القول الراجح في الزيدية من أتى بعد ساداتنا علي والحسن والحسين رضي الله عنهم، من ذريتهم وهو على صفات: العلم والشجاعة والتقوى والعدل والحرية والذكورية والرشد وهو كصاحب الدعوة والمجاهدة يستوجب البيعة كإمام^(٧). ومع ذلك يُقبل

(٣) أبو العباس عبد الله بن محمد بن شرشير الناشئ الأكبر (٢٩٣/ ٩٠٦)، مسائل الإمامة ومقتطفات من الكتاب الأوسط في المقالات، تحقيق: Josef Van Ess، بيروت ١٩٧١، ص. ٤٢-٤٣: سعد القمي المقالات والفرق، النويختي، فرق الشيعة، ترجمة: حسن أونان، صبري خدمتلي، سوناز قوطلو، رمضان شمشاك، أنقرة أوكولي، أنقرة ٢٠٠٤، ص. ١٧٨-١٨١: عيسى دوغان، نشأة الزيدية وآراؤهم، سامسون، ١٩٩٦، ص. ٨١. محمد أوميت، تأثر الزيدية-المعتزلة من زيد بن علي إلى وفاة قاسم الرسي، منشورات ISAM، أستنبول ٢٠١٠، ص. ١٠١.

(٤) القمي والنويختي، فرق الشيعة، ص. ٧٧-٧٨ و ١٨٣-١٨٨.

(٥) Wilferd Madelung, "Batriyya or Butriyya", EI(2) Supplement, c. XII, Leiden-Brill 2004, s. 129-130.

(٦) الهادي إلى الحق يحيى بن حسين (٢٩٨/ ٩١٠)، أصول الدين، (تحقيق: عبد الله بن محمد الشاذلي، مجموع رسائل الهادي إلى الحق معه) مؤسسة الأمام زيد بن علي الثقافية، عمان ١٤٢١/ ٢٠٠١؟ ص. ١٩١-١٩٦: الأمير حسين بن بدر الدين محمد (١٢٦٥/ ٦٦٣)، ينابيع النصيحة في العقائد الصحيحة، تحقيق: مرتضى بن زيد المحطوري الحسني، مكتبة البدر، صنعاء ١٩٩٩/ ١٤٢٠، ص. ٢٥. وانظر أيضاً: İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İsav yay. İstanbul 1993, s. 557-600, s.578-587; Yusuf Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri Kültürel Mirası ve İslam Düşüncesine Katkıları", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/2 (2007), s. 95-112.

(٧) لشروط الزيدية في الإمامة انظر: أبو طالب الناطق بالحق (٤٢٤/ ١٠٣٣)، كتاب السير (داخل كتاب: أيمن فؤاد سيد، تاريخ المذاهب الدينية في بلاد اليمن حتى نهاية القرن السادس الهجري، دار المصرية اللبنانية، القاهرة ١٤٠٨/ ١٩٨٨، ص. ٢٨١-٢٨٣)، ص. ٢٨١.

بين الزيديين من غير ذرية الحسن والحسين من كان ملتزماً بالقرآن والسنة إماماً^(٨). وهذه صفة مائزة لهم عن الاثني عشرية الذين يرون الإمامة في اثني عشر إماماً قد ورد النصّ عليهم دون غيرهم وهم علي والحسين وأولاده أما الزيدية فيرون عدد الأئمة غير محدد، وهم يرون أيضاً أنّ علم الإمام كسبي لا وهمي وهو يتعلم ببذل الجهد. وبالميزة الأخيرة فأئمة الزيدية عادة علماء وقد بيّنوا أفكارهم في كتبهم. وأغلب كتبهم بقيت إلى يومنا. والزيدية لا يقبلون ما قبلته الاثنا عشرية من عقائد: الإمام الغائب والبداء والرجعة وعصمة الأئمة.

وقد بنى الزيديون دولة في طبرستان^(٩) (٨٦٤/٢٥٠) وبعدها في اليمن^(١٠) (٨٩٧/٢٨٤) وقد بقيت عقيدتهم في طبرستان رغم زوال دولتهم إلى القرن العاشر عهد الصفويين، وفي هذه الفترة وبضغط من الصفويين انصهروا في الاثني عشرية^(١١) أما الزيديون في اليمن فقد استمرت دولتهم مدة أطول وبقي كيانهم إلى يومنا هذا، إنهم لا يزالون موجودين في مدينة صعدة وما يجاورها وهم يمثلون ثلث اليمن (٨-١٠ مليون)^(١٢). وفي هذه المقالة سنحاول أن نبين قيمة الإمام الحسن والإمام الحسين في مذهب الزيدية، وبعد ذلك سنبين موقف الزيدية من واقعة كربلاء واستشهاد الإمام الحسين، وهما الموضوعان اللذان تستعملهما الإمامية في تكوين الشخصية الشيعية، وسوف نفصل الأمر في هذه الموضوعات معتمدين على مصادر المذهب الزيدي.

١. الإمام الحسن والإمام الحسين في مذهب الزيدية:

قد بيّننا سابقاً أنّ من مزايا الزيدية عن بقية المذاهب الشيعية موضوع الإمامة. وعندهم بعد رسول الله ﷺ أولى الناس بالإمامة هو سيدنا علي رضي الله عنه. بعده الحسن وبعده الحسين رضي الله عنهما. وبعد ذلك الإمامة من ذرية علي وفاطمة رضي الله عنهما بشرط أن يكون عالماً وفاضلاً وشجاعاً وكريماً وتقياً، وأن يعلن بنفسه

(٨) ينظر في مفهوم الإمامة في الزيدية إلى: محمد يحيى سالم عزّان، القراءة في نظرية الإمامة عند الزيدية، المسار ٣/٣ (٢٠٠٢): ٥-٤٨ : Mehmet Ümit, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri, Yakın

.Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, ½ (Güz 2015), s. 93-118, s.97-112

(٩) انظر الزيدية في طبرستان: Hasan Yaşaroğlu, Taberistan Zeydileri, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1998, s. 66; Yusuf Gökalp, Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması,

.Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 1999, s. 50-113

(١٠) انظر الزيدية في اليمن: Yusuf Gökalp, Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006, s. 91-177

(١١) Adem Arıkan, "Gılân'da Son Zeydî Yönetim (Âl-i Karkiyâ)", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 20 (2009) s. 1-26, s. 20-25. Krş. Wilferd Madelung, Religious Trends in Early Islamic Iran,

The Persian Heritage Foundation, New York 1988, s. 92; Abdu'r-Refi', Cunbiş-i Zeydiyye der İran, İntişârât-ı Âzâd-ı Endişân, Tahran 1359, s. 140-141

(١٢) Mehmet Ümit, Zeydî İmâmet Düşüncesinin Teşekkülü, Ankara 2012, 22-49

إمامته ويدعو إلى بيعته. وهو صاحب حق في ذلك. يجب على الناس طاعته^(١٣). وهكذا بعد الحسن أصبح الحسين إماماً. إن الزيدية كثيراً ما حاولوا إثبات الإمامة لسيدنا علي رضي الله عنه. أمّا إمامة الحسن والحسين فيدافعون عنها معاً. وفي هذا الصدد يطرقون موضوع إمامة الحسن والحسين وما بعدهما. ويحتجون بالقرآن والسنة والإجماع على أن الإمامة من ذريتهما.

يقولون إن الحسن والحسين من ذرية النبي ﷺ ويستدلون على ذلك بآيتين من سورة الأنعام: ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ﴾ وكذلك تجزى الْمُحْسِنِينَ ﴿وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾ ﴿٨٥﴾ حيث قالوا: إن عيسى بن مريم، مثل موسى وهارون من ذرية إبراهيم. فأخذ عيسى نسبه إلى إبراهيم عن أمه مريم وهذا يعني أن النسب عند الله سواء إذا ثبت عن الولد أو البنت^(١٤) وبالطبع ثبت أن الحسن والحسين ولدا فاطمة ابنا الرسول ﷺ وذريته. وفي ظلال الآية ٦١ من سورة آل عمران^(١٥)، أخذ الرسول ﷺ الحسن والحسين وعلي وفاطمة وعد الحسن والحسين من أبنائه^(١٦).

(١٣) محمد بن القاسم بن إبراهيم بن إساعيل بن إبراهيم بن الحسن بن الحسن بن علي بن أبي طالب (٢٨٤/٨٩٧)، الأصول الثمانية، التحقيق: عبد الله بن حمود العزي، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية- مركز العدل والتوحيد للدراسات والبحوث والتحقيق، عمان-صعدة ٢٠٠١، ص. ٦٦-٦٨: الهادي إلى الحق يحيى بن الحسين (٢٩٨/٩١٠)، كتاب فيه معرفة الله من العدل والتوحيد وتصديق الوعد والوعيد وإثبات النبوة والإمامة في النبي، مجموع رسائل الهادي، (مجموع رسائل الهادي إلى الحق، تحقيق: عبد الله بن محمد الشاذلي، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية، عمان ١٤٢١/٢٠٠١، ص. ٤٩-٨٥)، ص. ٥٣-٦٠: نفس المؤلف، كتاب أصول الدين عقيدة أهل البيت الطاهرين، (نفس المؤلف، مجموعة رسائل الهادي إلى الحق يحيى بن الحسين، منشورات أهل البيت للدراسة الإسلامية، صعدة ٢٠٠١، بداخله ص. ١٩١-١٩٦) ص. ١٩٤-١٩٦: المرتضى لدين الله محمد بن الهادي يحيى بن الحسين بن القاسم بن إبراهيم الرسي (٣١٠/٩٢٢)، كتاب الأصول، تحقيق: عبد الله بن حمود العزي، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية، صعدة عمان ١٤٢١/٢٠٠١، ص. ٣٧-٤٥: عبد الله بن حمزة بن سليمان (٦١٤/١٢١٧) العقد الثمين في أحكام الأئمة الهادين، التحقيق: عبد السلام بن عباس الوجيه، عمان، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية ٢٠٠١، ص. ٤٣-٤٤، ٥٩-٦٠، ٦٠-٧٠: الأمير الحسين بن بدر الدين (٦٦٣/١٢٦٥)، ينابيع النصيحة في العقائد الصحيحة، تحقيق: المرتضى بن زيد المحطوري الحسني، صنعاء، مكتبة البدر للطباعة والنشر والتوزيع، ١٤٢٠/١٩٩٩، ص. ٣٢٣: القاسم بن محمد الزيدي (١٠٢٩/١٦٢٠)، الأساس لعقائد الأكياس في معرفة رب العالمين، تحقيق: عيسى دوغان، سامسون (تركيا) ١٩٩٨، ص. ١١٧-١٣١.

(١٤) القاسم بن إبراهيم الرسي (٢٤٦/٨٦٠)، مجموع كتب ورسائل الإمام القاسم بن إبراهيم الرسي، I-II، التحقيق: عبد الكريم أحمد جذبان، صنعاء دار الحكمة الليمانية ١٤٢٢/٢٠٠١، 220. II: الهادي إلى الحق، كتاب معرفة الله، ص. ٥٤.

(١٥) فَمَنْ حَاجَكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ (٦١) من سورة آل عمران.

(١٦) الهادي إلى الحق، كتاب فيه معرفة الله، ص. ٥٤: حميد بن أحمد المحلي (٦٥٢/١٢٥٤)، من كتاب الحدائق الوردية في مناقب أئمة الزيدية، التصنيف والتحقيق: Wilferd Madelung (Ahbaru eimmeti'z-Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, 171-349) الأمير حسين بن بدر الدين، ينابيع النصيحة، ص. ٤٠٧-٤٠٨.

ويستدلون على أنّ الحسن والحسين من أبنائه ﷺ من السنة بقوله عليه الصلاة والسلام: «كلّ بني أنثى ينتمون إلى أبيهم، إلا ابني فاطمة فأنا أبوها وعصبتها»^(١٧).

وحال الصحابة قبل وفاة النبي وبعده ﷺ، وخطابهم بأبناء الرسول يدلّ على إجماعهم^(١٨).

بعد ما أثبت الزيديون أنّ الحسن والحسين من أبناء الرسول ﷺ أخذوا يثبتون أنّ حقّ الإمامة لهم ولذريتهم ببعض الآيات، فقبل البعثة النبوية كانت النبوة والإمامة والوصية والحكم لدى أولاد إبراهيم عليه السلام. ولكن بعد بعثة الرسول ﷺ؛ ولأنّه خاتم النبيين تستمر الإمامة والحكم فقط من بعده. ومن ثم انتقلت إمامة الحسن من بعده إلى أخيه الحسين، ومن ذلك قوله تعالى:

﴿قَالُوا اتَّعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَتُهُ وَعَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ﴾ [هود].

﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ [الزخرف].

﴿أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَاهُ آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا﴾ [النساء].

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَنْقُورُ أَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ﴾ [المائدة].

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [الجاثية].

﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [آل عمران].

واستدلوا كذلك على أنّ النبوة انتقلت من سيدنا إبراهيم إلى إسماعيل، ومنه إلى إسحاق، ومنه إلى يعقوب، ومنه إلى يوسف، ومنه إلى بني إسرائيل، ومنهم إلى آخرهم عيسى بن مريم، ومنه إلى محمد ﷺ.

وذكروا الآية السابعة من سورة الحشر دليلاً على ذلك: ﴿مَا آفَأَهُ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَإِنَّ السَّبِيلَ كَى لَا يَكُونُ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا

(١٧) الهادي إلى الحق، كتاب فيه معرفة الله، ص. ٥٤: المرتضى لدين الله، كتاب الأصول، ص. ٤٠: الناطق بالحق أبو طالب يحيى بن الحسين الهاروني (١٠٣٣/٤٢٤)، شرح البالغ المدرك، التحقيق: محمد يحيى سالم عزان، صنعاء مكتبة بدر ١٤١٧/١٩٩٧، ص. ١٥٠: الأمير حسين بن بدر الدين، ينابيع النصيحة، ص. ٤٠٩.

(١٨) الأمير حسين بن بدر الدين، ينابيع النصيحة، ص. ٤٠٩.

نَهَكَ عَنْهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾، واستدلوا على ضرورة الاتباع للكتاب ولأهل البيت بحديث الثقلين^(١١)، ثم ذكروا قوله تعالى: ﴿ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ [الأحزاب]. واستدلوا بها على سيادة أهل البيت، وذكروا قوله تعالى: ﴿ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِيَتْلَىٰ لَكُمْ لِيَتْلَىٰ لَكُمْ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٣٥﴾ [النساء] واستدلوا بها على أنه لا حجة للناس بعد الإخبار.

وقالوا إنَّ محمدًا عليه الصلاة والسلام من ذرية إبراهيم عليه السلام وآل محمد أيضا من آل إبراهيم عليه السلام، ومن ثم استدلوا بقوله تعالى: ﴿ وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٥﴾ [البقرة] على إمامة الحسن والحسين رضي الله عنهما؛ لأئمتها فاضلان من ذرية إبراهيم. ثم استدلوا بقوله تعالى: ﴿ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُأْتِنَ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٦﴾ [فاطر] على أنه تعالى يورث الكتاب عباده المصطفين وهم النبي ﷺ، ثم سيدنا علي والحسن والحسين رضي الله عنهم. والظالمون كما هم من ذرية إبراهيم يكونون أيضا من ذرية الحسن والحسين، واحتجوا بقوله تعالى: ﴿ وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١٣١﴾ [هود] على عدم الميل إلى الظالمين، وبقوله تعالى: ﴿ وَبَرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١٣٢﴾ [الصافات]، فاستدلوا على أنَّ المحسن قد يكون من ذرية إبراهيم وإسحاق، وقد يكون من ذرية الحسن والحسين، وأنَّ عهد الله إلى المحسنين من ذرية كلِّ منهم، وبهذا تصير الإمامة في ذرية الحسن والحسين إن كانوا على سيرتهم وأوصافهم^(١٢).

وعدّوا من أوصاف صاحب الإمامة في ذريتهما: الورع التقويّ السليم خُلُقَةً، النشيط في أداء أوامر الله الزاهد في الدنيا الفهيم للمسائل الشجاع الشهم الكريم، صاحب الحلم على أتباعه الذين يستشيرهم ولا يحكم إلا بحكم الله ويرسل الدعوة إلى البلاد، ويثق بالمؤمنين دون الفاسقين ويكون صاحب الدعوة الظاهرة.

ومن الأدلة عندهم بعد الكتاب أقوال الرسول ﷺ كقوله: «الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة

(١٩) 149-173 (2004), Marife 4/3, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi", Adem Dölek.

(٢٠) الهادي إلى الحق، كتاب فيه معرفة الله، ص. ٥٤-٥٩: الأمير حسين بن بدرالدين، ينابيع النصيحة، ص. ٤٠٥-٤٠٦. أيضا انظر إلى: حميد المحلي، من كتاب الخدائق الوردية، ٣٠٨: وأيضا قوله تعالى: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾ [النساء] وانظر إلى: مجد الدين بن محمد بن منصور الحسيني المؤيدي، لوازم الأنوار في جوامع العلوم والآثار وتراجم أولي العلم والأنظار، ١-١١١، مكتبة التراث الإسلامي ١٤١٤/١٩٩٣، ج. ٢، ص. ٥٢٢.

وأبوها خيرٌ منهما»، وقال عنها: «إمامان قاما أو قعدا»، وقوله: «إني تاركٌ فيكم الثقلين ما إن تمسكتُم به لن تضلُّوا من بعدي أبداً، كتاب الله، وعترتي أهل بيتي؛ إن اللطيف والخبير نبأني أنهما لن يفترقا حتى يرِدَا عليَّ الحوض»^(٢١).

ودليلهم من الإجماع زعمهم أن الصحابة والتابعين وتبع التابعين وأهل البيت أنفسهم، أجمعوا على إمامة الحسن والحسين وإجماع الأخيرين حجة، إلا الحشويين فخالقوهم.

ولهذه الأسباب، على قول الزيدية، دعا الإمام الحسن والحسين بدعوة الإمامة في عهدهما، حيث كانت تتوفر فيها الشروط المطلوبة؛ فلذا إمامتهما كانت صحيحة^(٢٢).

وفي سبيل إثبات إمامة الحسن والحسين رضي الله عنهما يوجّه الزيدية النظر إلى قياس فضلها مع أوصاف وأفعال معاوية وابنه يزيد، وفي هذا الصدد قالوا: إنَّ يزيد بن معاوية قد أهدر دم آل البيت، وأسر نساءهم، ولم يحترم موتاهم...، وفي واقعة الحرّة أباح حرم النبي ﷺ في المدينة وقتل ستة آلاف من المهاجرين والأنصار!

وقد أجمعت الأمة على أنه لا يمكن القياس بينهم بأيّ حالٍ من الأحوال، وقد ذكروا رواية لعن الرسول يزيداً^(٢٣)، وقالوا: إنَّ معاوية قد اتفق مع الحسن بأن تكون الإمامة له من بعده، ثمَّ للحسين من بعد أخيه في عام الجماعة، لكنّه خالف الاتفاق وعيّن ابنه يزيداً وليّاً للعهد^(٢٤).

٢. الإمام الحسن والحسين وواقعة كربلاء في المصادر الزيدية:

تتفق المصادر السنيّة والمصادر الزيدية في أخبار ذهاب الحسين إلى كربلاء واستشهاده؛ فلذا سوف ندرس وجهة نظر الزيدية في بعض مسائل الإمامة.

ففي الخامس من شعبان من السنة الرابعة للهجرة الموافق كانون الثاني سنة ٦٢٦ من الميلاد وُلد الإمام الحسين ولتسميته وأخيه الحسن قصةً، وهي أنّ فاطمة رضي الله عنها؛ لما ولدت الحسن، قالت: لعليّ رضي الله عنه: سمّه. قال علي رضي الله عنه: وكنت رجلاً محارباً أحبّ أن أسميه حرباً، ثمَّ قلت ما كنت لأسبق باسمه رسول الله ﷺ. فجاء رسول الله ﷺ فقيل له: سمّه فقال: وما كنت لأسبق باسمه ربي جلّ وعزّز. فأوحى الله تعالى إلى جبريل: إنّه وُلد لمحمد ابن، فاهبط فأقرئه السلام وهنّته وقل له: إنَّ عليّاً منك بمنزلة هارون من موسى

(٢١) القاسم الرسي، مجموع كتب الرسائل، ص. ١٨٦، ١٩٢: محمد بن القاسم، الأصول الثانية، ص. ٦٧: الهادي إلى الحق، كتاب أصول الدين، ص. ١٩٥-١٩٦. المرتضى لدين الله، كتاب الأصول، ص. ٤١: الأمير حسين بن بدر الدين، ينابيع النصيحة، ص. ٤٠٦.

(٢٢) الأمير حسين بن بدر الدين، ينابيع النصيحة، ص. ٤٠٧: المؤيدي، لوامع الأنوار، ج. ١١، ص. ٥٢٥.

(٢٣) الأمير حسين بن بدر الدين، ينابيع النصيحة، ص. ٤١٢-٤٢٦: أبو العباس الحسني، المصايح، ص. ٣٥٤.

(٢٤) أبو العباس الحسني، المصايح، ص. ٣٥٥.

فسمّه باسم ابن هارون، فهبط جبريل فهتأه من الله تعالى، ثم قال: إن الله يأمرك أن تسميه باسم ابن هارون. فقال: وما كان اسمه؟ قال: شبر. قال: لساني عربي، قال: سمّه الحسن. فسماه الحسن. فلما ولد الحسين أوحى الله إلى جبريل: قد ولد لمحمد ابن، فاهبط إليه وهنّته وقل له: إنَّ علياً منك بمنزلة هارون من موسى فسمّه باسم ابن هارون. فلما نزل جبريل وهنّاه وبلغه الرسالة، قال: وما كان اسم ابن هارون؟ قال شبر، قال: لساني عربي. قال: فسمّه الحسين. قال: فسماه الحسين^(٢٥).

فهذه الرواية تشبه ما قاله النبي ﷺ عندما خرج لغزوة تبوك، وترك علياً على أهل بيته، فقال له: أتتركني على النساء والأولاد؟ فقال النبي ﷺ: أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى؟^(٢٦)

وقد احتجت الشيعة هذه الرواية على إمامة سيدنا علي رضي الله عنه، وأنَّ اسمي الحسن والحسين من اسمي ابني هارون وفي هذا ما لا يخفى من دعم لإمامتهما، حيث جاءت الإشارة بالتسمية من عند الله تبارك وتعالى، ولكن علينا الانتباه إلى حقيقة تاريخية مفادها وفاة هارون عليه السلام قبل موسى، فمن ثم لا يمكن لهارون أن يكون وصياً لموسى.

لم تصلنا أي أخبار عن طفولة السُّبُطَيْنِ^(٢٧). وكذا عن شبابهما، غير أنها قد اشتركا في الدفاع عن عثمان بن عفان عندما حوَّصر بيته بأمرٍ من أبيهما، وكذلك ذُكر أيضاً أنها اشتركا في معركة الجمل وصفين مع أبيهما^(٢٨). وعندما بايع الناس الحسن بايعه أخوه الحسين، وعندما تنازل الحسن عن الخلافة لمعاوية - مع عدم رضائه - بقي مع أخيه احتراماً لقراره.

وأكثر الأخبار عن حياة الحسين في المصادر تشمل الفترة الواقعة قبل كربلاء بستة أشهر تقريباً، وهي تطابق المصادر التاريخية كثيراً؛ لذا فسوف نترك أخبار حياته ونهتم بواقعة كربلاء وانعكاسات الاستشهاد^(٢٩) في نفوس الزيدية، وما يحدث في الاحتفالات بها في ذكرى كربلاء.

تأثر المسلمون باستشهاد الحسين في كربلاء بشكلٍ عامٍّ كما تأثر به الزيدون، لكن تضاعف حزن

(٢٥) أبو الحسن حسام الدين حامد بن أحمد المحلي (٦٥٢/١٢٥٤)، كتاب الخدائق الوردية في مناقب أئمة الزيدية، ١- ١١، تحقيق: المرتضى بن وزير المحطوري الحسني، صنعاء، مطبوعات مكتبة مركز بدر، ١٤٢٣/٢٠٠٢، ج١، ص. ١٨٩. وانظر أيضاً: يحيى بن الحسين بن هارون بن الحسين بن محمد بن هارون بن محمد بن القاسم بن الحسن بن زيد بن الحسن بن علي بن أبي طالب (الناطق بالحق) (٤٢٤/١٠٣٣)، تيسير المطالب في أمالي أبي طالب، وضع أبوابه: القاضي جعفر بن أحمد بن عبد السلام، تحقيق: عبد الله بن حمود العزّي، صنعاء الأردن مكتبة الإمام زيد بن علي مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية ١٤٢٢/٢٠٠٢، ص. ١٤٩: محمد بن سعد (٢٣٠/٨٤٥) الطبقات الكبرى ١- ١١، تحقيق: علي محمد عمر، القاهرة المدينة، مكتبة الخانجي الشركة الدولية للطباعة، ١٤٢١/٢٠٠١، (٦/٣٥٦). وهنا لم يذكر أن الله سباه عن طريق جبريل.

(٢٦) انظر ابن سعد، الطبقات الكبرى، (٣/٢٢).

(٢٧) عندما توفي النبي ﷺ كان للحسن ٧ سنوات وللحسين ٦ سنوات.

(٢٨) المؤيدي، مواع الأخبار، (٣/٤٥).

(٢٩) الفضيل بن الزبير بن عمر بن درهم الكوفي الأسدي، أسمية من قتل مع الحسين من ولده وإخوته وأهل بيته وشيعته، تحقيق: السيد محمد رضا الحسيني الجلالي، قم ١٤٠٥، ٢٣-٣١.

الزيديين، لأن مُحدثي أهل السنة يروون الأحاديث عَمَّنْ قاتل ضدَّ الحسين في واقعة كربلاء بوصفهم عدوًّا من المنظور السني - وهم أعداء أهل البيت بالوصف الشيعي - في حين أنهم تركوا الأخذ عن جعفر الصادق ومعلوم ما له من فض؛ فذلك تناقضٌ يوجهه الشيعة بشكل عام إلى محدثي أهل السنة في هذا المجال، واتهموهم بأنهم قبلوا من حيث الجرح والتعديل حتى قائد جيش الأمويين في كربلاء وهو عمر بن سعد بن أبي وقاص! (٣٠) قال العالم الزيدي صارم الدين إبراهيم بن محمد الوزير: المحدثون لو ثابوا كتبهم بأن ذكروا أعداء أهل البيت فيها، حتى عُدَّ قاتل الحسين: عمر بن سعد بن أبي وقاص عدلاً! قال العجّلي: أخذ الناس عن عمر بن سعد ورووا (٣١).

في المصادر الزيدية لا توجد معلومات كثيرة عن احتفالاتهم بذكرى استشهاد الإمام الحسين (٣٢). ولكننا سوف نقدم بعض المعلومات:

طُمس قبر الإمام الحسين أول مرة في عهد بني أمية، ثم كرّر الخليفة المتوكل الطمس ومنع زيارة القبر، إلا بحراسة الجنود المسلحين (٣٣) في العصر العباسي، وبعد وفاة الحسن بن زيد (٢٧٠/٨٨٣) في عهد الإمام الثاني محمد بن زيد في دولة طبرستان الزيدية (٢٧٠-٢٨٧/٨٨٣-٩٠٠) بُني قبراً سيدنا علي وابنه الحسين رضي الله عنهما، وذكر أنه صرف في البناء عشرون ألف دينار (٣٤). وقد كان يرسل كل عام مليون درهم إلى مكة والمدينة صلةً لأولاد الحسن والحسين وغيرهما من أبناء سيدنا علي بن أبي طالب كأولاد العباس وعقيل وجعفر وإلى فقراء الشيعة (٣٥).

(٣٠) المؤيدي، لوامع الأنوار، ج١، ص. ١٧٣.

(٣١) صارم الدين إبراهيم بن محمد الوزير، الفلك الدوّار في علوم الحديث والفقه والآثار، تحقيق: محمد يحيى سالم عزان، صعدة صنعاء، مكتبة التراث الإسلامي، دار التراث اليمني، ١٤١٥/١٩٩٤، ص. ١٧٣؛ وانظر أيضاً: مجد الدين المؤيدي، لوامع الأنوار، ج١، ص. ١٧٣.

(٣٢) Rebecca Ansary Pettys, "The Ta'zieh: Ritual Enactment of Persian Renewal", Theatre Journal, Vol. 33, No. 3 (Ekim 1981), ss. 341-354; Yitzhak Nakash, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Āshūrā'", Die Welt des Islams, New Series, c. 33, Sayı: 2 (Kasım 1993), pp. 161-181; Eyüp Baş, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler, AÜİFD, XLV (2004), sayı: 1, ss. 167-190; صالح الجويني، «تاريخ المأتم الحسيني من الشهادة حتى العصر القاجاري»، ترجمة: فرقة الجزائري، مجلة نصوص معاصرة، العدد: ٩ (التأريخ: 31.03.2010, Web: <http://www.nosos.net/main/pages/news.php?nid=132'den>); Jamshid Malekpour, The Islamic drama Ta'ziye, London: Frank Cass Publishers 2004, ss. 18 vd., 121 vd.

(٣٣) أبو الحسن حسام الدين حميد بن أحمد ال محلي (١٢٥٤/٦٥٢)، كتاب الحدائق الوردية في مناقب أئمة الزيدية. ١-، تحقيق: المرتضى بن زيد المحطوري الحسني، صنعاء، مطبعة مكتبة مركز بدر، ١٤٢٣/٢٠٠٢، ج١، ص. ٢٢٥.

(٣٤) أبو إسحاق إبراهيم بن هلال الكاتب الصابئ، كتاب المنتزع من الجزء الأول من الكتاب المعروف بالتاج في أخبار الدولة الديلمية، جمع وتحقيق: Wilferd Madelung, (Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, ss. 7-51), s. 22.

(٣٥) الحاكم أبو سعد المحسن بن محمد الجسمي، النخاب من كتاب جلائل الأبيصار (نقلا عن كتاب تحفة الأبرار لأحمد سعد الدين المسوري)، تصنيف وتحقيق: Wilferd Madelung, (Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, içinde ss. 119-133), s. 122. Ayrıca bkz. Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'ûdî (346/957), Murû'z-zehebve meâdinu'l-cevher, I-VII, tahk.:

. Charles Pellat, Beirut: Publications de L'Université Libanaise 1974, c. V, s. 172

وقد بلغ السلطان البويهبي الشيعي عضد الدولة الذروة في تخصيص الأوقاف والاحترام لقبري سيدنا علي وابنه الحسين رضي الله عنهما، حيث كان يزور قبرهما كل عام، وقد لام العباسيين لتخريبهم المقبرة وأظهر للناس إساءة العباسيين إليهما^(٣٦).

وقد بدأت احتفالات ذكرى عاشوراء في بغداد على يد البويهبيين، فقد أمر السلطان معز الدولة البويهبي الناس بعدم التسوق وإغلاق الدكاكين، وعدم أخذ الماء وعدم ذبح القضايين أي حيوان، وفي المشاركة باحتفال المأتم، أمر النساء بلبس السواد من الملابس وضرب الخدود^(٣٧).

وقد حدثت مشاجرة بين الأهالي من السنة والشيعية في بعض مراكز الشيعة التابعة لبغداد؛ بسبب هذه الاحتفالات مات فيها بعضهم ما دفع الوزير البويهبي أبو الحسن علي بن محمد الكوكبي سنة ٩٩٢/٣٨٢ إلى منع هذه الاحتفالات^(٣٨)، وقد أعيدت مراسم الاحتفالات ما بين سنتي ٤٠٢/١٠١١ و٤٠٦/١٠١٥^(٣٩) ثم مُنعت من جديد^(٤٠).

وتدلّ هذه الروايات على أنّ احتفالات يوم عاشوراء تُقام حين يشتدّ ضغطُ البويهبيين على العباسيين. ومن ناحية أخرى فإنّ العلاقات بين البويهبيين والدولة الزيدية في طبرستان كانت طيبة؛ فلذا نستطيع أن نقول: إنّ الدولة الزيدية كانت تدعم وتحثّ على هذه الاحتفالات. ويقوّي هذا ما قام به محمد بن زيد من بناء مقبرة سيدنا علي وابنه الحسين بعد تخريب الخليفة المتوكل لهما مما يوحى بانزعاج العباسيين من فعلهم.

وعلى الرغم من ذلك فلم تسعفنا الروايات باشتراك أحدٍ من الزيدية في احتفالات عاشوراء لا في طبرستان ولا في اليمن، ويمكن تعليل ذلك ببعد المكان عن بؤرة الأحداث في بغداد وكربلاء، أو لانشغال الزيدية بالقرامطة والقبائل المحلية.

٣. الاحتفالات بذكرى كربلاء في يومنا:

تُقام الاحتفالات اليوم في اليمن، ولكننا لا نشاهد في هذه الاحتفالات من يؤذي نفسه أو يضرّ بدنه، وفي سنة ٢٠١٠ أقيمت الاحتفالات في شتّى مدن اليمن، ولم تحدث أيّة مشكلة فيها ولم تمنع الشرطة الناس.

(٣٦) حميد المحلي، الحدائق الوردية في مناقب أئمة الزيدية، ج١، ص. ٢٢٥.

(٣٧) أبو الحسين علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم الشيباني المعروف بابن الأثير (٦٣٠/١٢٣٣) الكامل في التاريخ ١-١١، تحقيق: محمد يوسف الدقاق، بيروت، دار الكتب العلمية ١٤٠٧/١٩٨٧، (٧/٢٧٩): أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد بن الجوزي (٥٩٧-١٢٠١) المنتظم في تاريخ الملوك والأمم، ١-١٩، تحقيق: محمد عبد القادر عطاء - مصطفى عبد القادر عطاء، بيروت، دار الكتب العلمية ١٤١٢/١٩٩٢، (١٥٠/١٤).

(٣٨) ابن الجوزي، المنتظم، (١٤/٣٦١): جمال الدين أبا المحاسن يوسف بن تغري بردي الأتابكي.

(٣٩) ابن الجوزي، المنتظم (١٥/٨٢).

(٤٠) ابن الجوزي، المنتظم (١٥/١١١): ابن تغري بردي، النجوم الزاهرة، (٤/٢٣٩).

وإليكم قائمة بهذه الاحتفالات:

- في مسجد النهدين أقام العلامة يحيى بن حسين الديلمي مؤتمراً عن مآسي الحسين وانحراف الأمة الإسلامية، وكيف تغيرت المفاهيم وتحول المعروف منكرًا والمنكر معروفًا.
- في مركز بدر الثقافي أقيم احتفال عن ذكرى شهادة الحسين. وكان المحاضر محمد أحمد المفتاح، موضوع المحاضرة: أسباب ذهاب الحسين إلى العراق، واستشهاد الحسين مع أصحابه وسبي بنات الرسول ﷺ. وقد أشار في محاضرته إلى ظلم الأمويين وتكبرهم. وأشار أيضًا إلى أسباب حملهم جثث الشهداء ورؤوسهم مقطوعة إلى البلدان، وحملهم الأسيرات من بنات الرسول ﷺ والأولاد من العراق إلى الشام لأجل اعتبار الناس بما أصاب الإمام الحسين.
- وحول هذا الموضوع أقام الدكتور المرتضى المحطوري مؤتمراً عن العلاقة بين الحسين وجده الرسول صلى عليه وسلم، حيث قال فيه "الحسين مني وأنا منه، من أحب الحسين أحب الله". أشار المحطوري إلى أن ذهاب الحسين إلى العراق يمثل معارضته السياسة الأموية البعيدة عن الإسلام^(٤١).
- وقد تغير موقف الزيديين من الحسين وكربلاء في السنوات الخمس الأخيرة شيئاً ما، ففي اليمن أثارت الحرب القائمة بين السعودية والحوثيين حفيفة الزيديين هناك فكان من المنطقي انضمامهم إلى الحوثيين وإيران بشكل خاص؛ لاقترابهم الفكري والعقائدي؛ وهذا أدى إلى زيادة نشاطات الاحتفالات بذكرى كربلاء في البلاد على النمط الإيراني الحوثي بعد أن كاد لم يكن قبل الحرب.

الختاتمة:

- إن الحسن والحسين يذكران في المصادر الزيدية لإمامتهما بعد أبيهما سيدنا علي رضي الله عنهما، ويأتون بالأدلة من القرآن والسنة والإجماع، ولا يفرقون بين الحسن والحسين كما فعلت الإمامية، حيث تقصرها على الأشخاص المعروفين من ذرية الحسين لكن الزيديين يؤمنون بإمامة كل من كان من ذرية السبطين بالشروط المعتبرة؛ لأن الإمامة مستمرة إلى يوم القيامة في ذريتهما.
- تختلف أيضاً تأويلات الزيدية في استشهاد الحسين عن الإمامية، فالأخيرة ترى كربلاء أكبر المآسي في تاريخ البشرية^(٤٢) وهي عندهم واقعة مختارة يجب الإلحاح في التذكير بها لبناء الشخصية الشيعية، ودوام استمراريتها^(٤٣). ولذا ففي كل عام تُقام الاحتفالات في شهر المحرم في المناطق الشيعية، وفي إيران نفسها

(٤١) ثقافتنا، العدد ٣ (صفر ١٤٣١ / شباط ٢٠١٠) ص. ٤٥.

(٤٢) Hasan Onat, "Kerbelâ'yı Doğru Okumak", Akademik ORTA DOĞU, c. 2, Sayı: 1 (2007), ss. 1-9, ss. 4-

.6; Hanifi Şahin, Şîilerin Gözüyle Sünniler, Mana Yayınları, İstanbul 2017, ss. 41-50

(٤٣) Vamık D. Volkan, Kan bağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999; s. 63;

a.mlf.,Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri, Okuyan Us

.yayınları, İstanbul 2009, ss. 66-69

تتحول إلى تظاهرات جماعية، أما الزيدية فهم الأقرب إلى أهل السنة بين الشيعة أجمعين، فلا يقصدون تكوين الشخصية الشيعية ولا إحياء الشعور الشيعي في نفوس الناس بأمثال هذه الاحتفالات، كما يظهر في كتبهم، فعامةً كلامهم في هذا المقام ينصب على إثبات إمامة الحسين بن علي رضي الله عنهما؛ ولهذا يأتون بالأدلة من القرآن والسنة والإجماع على صدق ما يدعون.

- ولكن ما حدث في الآونة الأخيرة في اليمن من نشطاء الزيدية المتأثرين بإيران (الحوثيون)، ثم ما تلا ذلك من الحرب القائمة بين السعودية وأولئك الحوثيين دفع مجموعاً من الزيدية المعتدلة إلى الارتقاء في أحضان إيران، وتجاوز المسافات بينهم وبين الإمامية الاثني عشرية على حساب أهل السنة، مما مهد سبيل الاحتفالات بكربلاء والحسين وزيد بن علي والتي تتحول في بعض الأحيان إلى مظاهرات جماعية كالتي تحدث في إيران، مما لم يكن له وجودٌ يُذكر قبل ذلك.
- إن مصادر الزيدية التاريخية وما أُلّف قبل خمس سنوات أو ست تؤكّد أنهم يختلفون عن الإمامية، لكن يبدو أن الأمر اليوم بدأ يتغير.

المصادر العربية:

- أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد بن الجوزي (٥٩٧-١٢٠١)، المنتظم في تاريخ الملوك والأمم، تحقيق: محمد عبد القادر عطاء - مصطفى عبد القادر عطاء، بيروت، دار الكتب العلمية ١٤١٢/١٩٩٢.
- أبو إسحاق الصائبي، إبراهيم بن هلال الكاتب الصائبي، كتاب المتنوع من الجزء الأول من الكتاب المعروف بالتاج وأخبار الدولة الدلمية، جمع وتحقيق: Wilferd Madelung, (Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987, s. 7-51).
- أبو الحسن حسام الدين حميد بن أحمد ال محلي (٦٥٢/١٢٥٤)، كتاب الحدائق الوردية في مناقب أئمة الزيدية، تحقيق: المرتضى بن زيد المحطوري الحسني، صنعاء، مطبعة مكتبة مركز بدر، ١٤٢٣/٢٠٠٢.
- ابن الأثير، أبو الحسين علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم الشيباني (٦٣٠/١٢٣٣)، الكامل في التاريخ، تحقيق: محمد يوسف الدقاق، بيروت، دار الكتب العلمية ١٤٠٧/١٩٨٧.
- ابن تغري بردي، جمال الدين أبو المحاسن يوسف بن تغري بردي العتابكي (٨٧٤/١٤٦٩)، النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة، تعليق: محمد حسين شمس الدين، بيروت، دار الكتب العلمية ١٤١٣/١٩٩٢.
- ابن سعد، الطبقات الكبرى، تحقيق: علي محمد عمر، القاهرة- المدينة، مكتبة الخانجي الشركة الدولية للطباعة، ١٤٢١/٢٠٠١.
- الأساس لعقائد الأكياس في معرفة رب العالمين، تحقيق: عيسى دوغان، سامسون (تركيا) ١٩٩٨.
- الأمير حسين بن بدر الدين محمد (٦٦٣/١٢٦٥)، نيايح النصيحة في العقائد الصحيحة، تحقيق: مرتضى بن زيد المحطوري الحسني، مكتبة البدر، صنعاء ١٤٢٠/١٩٩٩.
- ثقافتنا، العدد صفر ١٤٣١/ شباط ٢٠١٠.
- الحاكم أبو سعد المحصن بن محمد الجشمي، النخاب من كتاب جلائل الأبصار (نقلا عن كتاب تحفة الأبرار لأحمد سعد الدين المسوري)، تصنيف وتحقيق: Wilferd Madelung, (Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987).
- حميد بن أحمد المحلي (٦٥٢/١٢٥٤)، كتاب الحدائق الوردية في مناقب أئمة الزيدية، تصنيف وتحقيق: Wilferd Madelung, (Ahbaru eimmeti'z-Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beirut 1987).
- صارم الدين إبراهيم بن محمد الوزير، الفلك الدوّار في علوم الحديث والفقه والآثار، تحقيق: محمد يحيى سالم عزان، صنعاء، مكتبة التراث الإسلامي، دار التراث اليمني، ١٤١٥/١٩٩٤.

- عبد الله بن حمزة بن سليمان (١٢١٧/٦١٤)، العقد الثمين في أحكام الأئمة الهادين، تحقيق: عبد السلام بن عباس، الوجيه، عمان، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية ٢٠٠١.
- الفضيل بن الزبير الأسدي، الفضيل بن الزبير بن عمر بن درهم الكوفي الأسدي، أسمية من قتل مع الحسين من ولده وإخوته وأهل بيته وشيعته، تحقيق: السيد محمد رضا الحسيني الجلاي، قم ١٤٠٥.
- القاسم بن إبراهيم الرسي (١٦٠/٢٤٦)، مجموع كتب ورسائل الإمام القاسم بن إبراهيم الرسي، تحقيق: عبد الكريم أحمد جدبان، صنعاء دار الحكمة البيانية ١٤٢٢/٢٠٠١.
- مجد الدين بن محمد بن منصور الحسيني المؤيدي، لوامع الأنوار في جوامع العلوم والآثار وتراجم أولي العلم والأنظار، مكتبة التراث الإسلامي ١٤١٤/١٩٩٣.
- محمد يحيى سالم عزان، القراءة في نظرية الإمامة عند الزيدية، المسار ٣/٣ (٢٠٠٢).
- محمد بن القاسم، الأصول الثمانية، تحقيق: عبد الله بن حمود العزي، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية- مركز العدل والتوحيد للدراسات والبحوث والتحقيق، عمان-صعدة ٢٠٠١.
- المرتضى لدين الله، محمد بن الهادي يحيى بن الحسين بن القاسم بن إبراهيم الرسي (٩٢٢/٣١٠)، كتاب الأصول، تحقيق: عبد الله بن حمود العزي، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية، صعدة عمان ١٤٢١/٢٠٠١.
- المسعودي، أبو الحسن علي بن الحسين بن علي المسعودي، مروج الذهب ومعادن الجواهر (٩٥٧/٣٤٦) تحقيق Charles Pellat، الجامعة اللبنانية ١٩٧٤.
- الناطق بالحق، يحيى بن الحسين بن هارون بن الحسين بن محمد بن القاسم بن الحسن بن زيد بن الحسن بن علي بن أبي طالب (الناطق بالحق) (١٠٣٣/٤٢٤)، تيسير المطالب في أمالي أبي طالب، وضع أبوابه: القاضي جعفر بن أحمد بن عبد السلام، تحقيق: عبد الله بن حمود العزي، صنعاء الأردن مكتبة الإمام زيد بن علي مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية ٢٠٠٢/١٤٢٢.
- الناطق بالحق أبو طالب يحيى بن الحسين الهاروني (١٠٣٣/٤٢٤)، شرح البالغ المدرك، تحقيق: محمد يحيى سالم عزان، صنعاء مكتبة بدر ١٤١٧/١٩٩٧.
- الهادي إلى الحق يحيى بن الحسين (٩١٠/٢٩٨)، كتاب فيه معرفة الله من العدل والتوحيد وتصديق الوعد والوعيد وإثبات النبوة والإمامة في النبي، مجموع رسائل الهادي، (مجموع رسائل الهادي إلى الحق، تحقيق: عبد الله بن محمد الشاذلي، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية، عمان ١٤٢١/٢٠٠١).

المراجع الأجنبية:

- Dölek, Adem. "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi". Ma' rife 4/3 (2004).
- Eyüp Baş, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler, AÜİFD, XLV (2004), sayı: 1, ss. 167-190
- Gökalp, Yusuf, Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 1999.
- Malekpour, Jamshid, The Islamic drama Ta'ziye, London: Frank Cass Publishers 2004.
- Nakash, Yitzhak, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Ashūrā'", Die Welt des Islams, New Series, c. 33, Sayı: 2 (Kasım 1993), pp. 161-181.
- Pettys, Rebecca Ansary, "The Ta'zieh: Ritual Enactment of Persian Renewal", Theatre Journal, Vol. 33, No. 3 (Ekim 1981), ss. 341-354.
- Şahin, Hanifi, Şiilerin Gözüyle Sünniler, Mana Yayınları, İstanbul 2017.
- Onat, Hasan, "Kerbelâ'yı Doğru Okumak", Akademik ORTA DOĞU, c. 2, Sayı: 1 (2007), ss. 1-9.
- Ümit, Mehmet, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri", Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/2 (Güz 2015), ss. 93-118.
- Vamık D. Volkan, Köri Körine İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri, Okuyan Us yayınları, İstanbul 2009.
- Volkan, Vamık D., Kan bağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999.
- Yaşaroğlu, Hasan, Taberistan Zeydileri, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1998.
- Yurdagür, Metin "Haşviyye", DİA, c. XVI (İstanbul 1997)
- Yusuf Gökalp, Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006.